Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor
Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links
Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

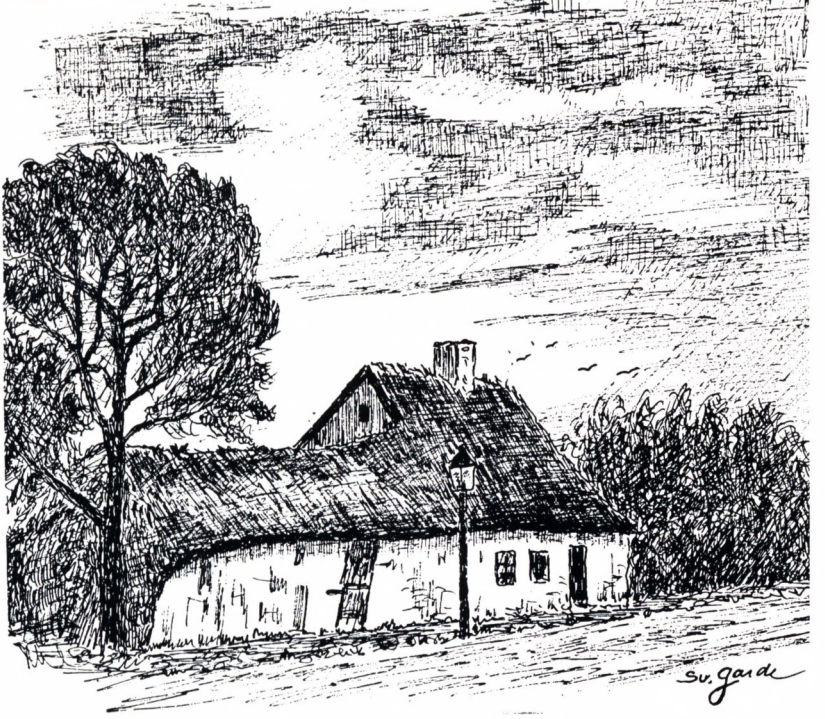

ÅRBOG FOR HISTORISK SAMFUND FOR SORØ AMT

1977

Fra det gamle Fuglebjerg:
Gamle Bertels hus,
tegnet af Svend Garde, Korsør.
Huset blev revet ned 1899.

ÅRBOG FOR HISTORISK SAMFUND FOR SORØ AMT

1977

ÅRBOG FOR
HISTORISK SAMFUND
FOR SORØ AMT

ÅRBOG FOR HISTORISK SAMFUND FOR SORØ AMT

BIND 64

1977

HISTORISK SAMFUND
FOR SORØ AMT

Bestyrelsen:

Lektor L. Balslev, Sorø.
Amtsrådssekretær Folmer Christensen, Sorø, næstformand.
Læge K. E. Christenen, Slagelse.
Viceinspektør R. Henneke, Kristinelundsvej 39, Slagelse, kasserer og sekretær.
Landsretssagfører Carl Jonsén, Ringsted.
Gårdejer Carl Jensen, Hanehøjgård, Sneslev.
Gårdejer Peter Kristensen, Aakandegaard, Forlev.
Borgmester Johannes Lyshjelm, Stigsnæs pr. Skælskør, formand.
Viceinspektør Erik Nielsen, Skælskør.
Bibliotekar Jens A. Nielsen, Haslev.
Erling Petersen, Fredensvej 8, 4250 Fuglebjerg.

Revisorer:

Skoleinspektør C. Ph. Carstensen, Slagelse.
Bankfuldmægtig Kai Jensen, Slagelse.

Redaktion af årbogen:

Lektor L. Balslev, Sorø, bibliotekar Jens A. Nielsen, Haslev, og Erling Petersen, Fuglebjerg, med sidstnævnte som ansvarshavende redaktør. Bidrag til næste årbog må være redaktionen i hænde senest med udgangen af marts 1978 og helst i god tid inden.

Malchow Bogtryk/Offset, Ringsted

INDHOLD AF BIND 64

Træk af bondebyen Haslevs historie 7
Af *Jens Heltoft*, Jelling

Jøderne i Slagelse 19
Af *Ole G. Nielsen*, Lundforlund

Helledegrøften, Skælskørs middelalderlige befæstning 27
Af *Erik Nielsen*, Skælskør

Til majgilde på Omø 41
Af *Johs. Lyshjelm*, Stigsnæs

Kulturbilleder – skildringer fra Fuglebjerg-egnens fortid .. 50
Af *Erling Petersen*, Fuglebjerg

Litteratur om Sorø amt 1976 80
Af *A. Strange Nielsen*, Toksværd

En Slagelse-bibliografi 82
Af *Gitte Strange Hansen*, Slagelse

Lokalhistorikeren Niels Fr. Rasmussen, Ll. Ryeshus 83
Af *Carl Jensen*, Sneslev

Historisk Samfund for Sorø amt 1976. Årsberetning 86

Driftsregnskab 1.7. 1975 – 30.6. 1976 86

Nye medlemmer pr. 1.4. 1977 87

Sognerepræsentanter, der modtager indmeldelser 88

Ældre årbøger 89

Love for Historisk Samfund for Sorø amt 90

Nyt fra de lokalhistoriske arkiver og Sorø amts museum 92

Træk af bondebyen Haslevs historie

Af *Jens Heltoft*

I

Anlægget af danske landsbyer spænder over anselige tidsrum, og man må derfor ikke vente, at de alle har fælles anlægsmønster. Derimod kan det ikke undre, at grupper af landsbyer er af samme type. Ofte har man begyndt østfra med en række langhuse, men har så afbrudt retningen mod vest og fortsat med en anden lige over for den første. Jorden mellem dem kaldtes forten, og drivevejen for kreaturerne vestpå til udmarken havde samme navn. Den udyrkede fællesjord i en landsby var gadejord, hvilket gav navn til gadekæret, som lå centralt i forten mellem de to rækker gårde. Bag disse lå den dyrkede fællesjord, hvorfra tofterne senere blev udskilt til gårdenes særeje. De oprindelige langhuse med beboelse i vest og fæhus i øst udvikledes gennem hundreder af år til flerlængede gårde, som i 1500-årene ofte blev delt i to, der lå parvis som tvilling- eller halvgårde.

Allerede i oldtiden var der en stormandsklasse, hvilket bl. a. er fremhævet af Svend Aakjær i »Bidrag til bondesamfundets historie II« (1933), hvori der skildres en landsbytype med stormandsgården beliggende vestligst i den nordlige gårdrække. Den bar bondebyens navn i forled og -gård i efterled, f. eks. Førslev–Førslevgård. I Skalk nr. 1 1976 har Steen Hvass i en artikel redegjort for udgravninger af en oldtidslandsby i Hodde mellem Grindsted og Varde. Af de ledsagende tegninger kan man se, at

stormandsgården lå vestligst i nordrækken af landsbyens gårde, og at den var dobbelt så stor som hver af de andre. En del af den slags gårde blev til herresæder, andre til almindelige gårde. Deres skæbne påvirkedes navnlig af stændernes magtkampe om jordegods.

En del af oldtidens stormandsgårde havde ikke blot en stor toft som særeje, men også indhegnede stykker jord i udkanten af bymarken. På gamle kort finder man dem ofte under navnet »ornum«. Forledet i dette navn har måske noget at gøre med »ude« og efterledet med »at tage ind«, det samme som man møder i »landnamsmænd« i dette ords 2. led. På kort, som viser bymarker før udskiftningen, kan man støde på navnet ornum, og så kan man gå ud fra, at der i landsbyen har været en stormandsgård, som har haft magt og midler til at tage jord ind som særeje.

I den før-kristne tid var stormanden landsbyens Gode og forestod ofringer i gudehovet. Med hans støtte vandt kristendom over hedenskab, og en kristen kirke opførtes i nærheden. Kirkens jordtilliggende koncentreredes nu ofte om en stor gård syd for vejen, og Haslev hører til den landsbytype, som Svend Aakjær har skildret sådan. Her har der været en stormandsgård nord for vejen. Navnet Haslevgård er bevaret ind i nutiden som navn på en gård, der efter udflytningen kom til at ligge i den nordvestlige del af Haslev. Syd for vejen opstod i middelalderen en hovedgård, som ejedes af biskoppen i Roskilde. Haslev har således haft en stormandsgård med et ornum nord for vejen, en kirke i nærheden og en bispegård syd for vejen. Kendskab til denne landsbytype er af værdi, når man begiver sig ud på orientering om byens middelalderhistorie.

For en del år siden var der forklaringer fremme om oprindelsen til navnet Haslev ud fra den opfattelse, at det måtte sidestilles med bynavne som Førslev og Terslev, hvor sidste led er et oldtidsnavn, der betyder »arv« eller »efterladt gods«, og første led et

personnavn. Men lev-endelsen i Haslev er opstået i nyere tid. Navnets ældst kendte stavemåder, Hasleue 1135 og Haslæ 1370, tydes af etymologerne som en bøjningsform af plantenavnet Hassel svarende til Hasle ved Århus og Hasle på Bornholm. Man anser dog navnet for at være af olddansk oprindelse, mens Troelstrup og Temstrup er flere hundrede år yngre og formodentlig anlagt fra Haslevgård. Stormanden har sendt sin bryde med mandskab ud for at tage jord ind til dyrkning i udmarken vest for Haslev. Bryden, der ledede arbejdet på stormandens vegne, kan have heddet Troghils efter guden Tor, der var en folkekær gud i vikingetiden, og Troghils er sat i spidsen på navnet på den ny torp. Efter dette mønster er mange byer med endelserne -strup, -trup og -rup blevet til, og Troelstrupgårdens første beboer er formodentlig bryden fra Haslevgård. I bogen »Optegnelser om Gisselfeld« (1868) fortæller forfatteren O. F. C. Rasmussen, at Troelstrupgård kaldes »Brydiegården«, fordi den har været beboet af en »brydie«. I den katolske tid under Roskildebispens magtstilling er traditionen med en bryde på Troelstrupgård fortsat, men da havde Tor mistet indflydelsen på navngivning af børn i fæstehjemmene.

De dyrkede agre lå overvejende syd for de to rækker gårde i landsbyen. Nord for den var der skov, og det er sandsynligt, at der fra Haslevgård og måske Haslev er gjort forsøg på at fravriste skoven dyrkbart agerland, og at resultatet er blevet en -strupby, hvis hele navn blev Temstrup, men den kunne lige så lidt som Haslevgård klare sig under senere tids magtkampe mellem stænderne.

II

I den historiske tid indtil reformationen fik kirken en betydelig magtstilling, som den udøvede gennem paver og bisper. Fra ca. 1370 har man en opgørelse over Roskildebispens ejendomme, op-

ført i en jordebog. Den viser, at han dengang havde ca. 2600 gårde på Sjælland, og hertil hørte i Haslev en hovedgård og en del bøndergårde samt hele Troelstrup. Betegnelserne hovedgård og sædegård brugtes om store gårde, hvor ejeren boede eller kunne bo. Ofte beboedes en sådan gård dog af en bryde, der styrede gården og det tilhørende bøndergods på ejerens vegne. Fra Haslev nævnes 1328 Magnus Toddæ og 1398 Petrus Dænæ, der skrev sig som væbner, dvs. en ung adelsmand, der ville være ridder.

Jordbrugerne i de til hovedgården hørende bøndergårde kaldtes dengang landboer. De havde lejet et stykke jord, som de drev for egen regning, og ejeren fik herfor en afgift, som hed landgilde. Senere blev den slags jordbrugere kaldt fæstere.

Arbejdet på hovedgårdens marker udførtes af gårdsæder, som lønnedes ved, at de fik et lille hus til bolig og lov til at dyrke et stykke af gårdens jord til eget brug. Ved hovedgården i Haslev var der 6 gårdsæder og derfor 6 mindre huse i gårdens nærhed.

Jordebogen indeholder ikke direkte oplysninger om størrelsen af gårdene i Haslev. Derimod får man at vide, hvad deres dyrkede agre var takseret til: hovedgården havde »jord til 3 mark skyld«, de samlede dyrkede agre til fæstegårdene var »25 øre jord«, og af hver øre jord svaredes 18 gros i landgilde. Gros var en mønt, som fra 1266 blev slået i Tours i Frankrig og efterlignet i mange lande.

I Chr. H. Brasch »Gamle ejere af Bregentved 1382 til 1740« (1873) findes side 502 en fodnote om hovedgården i Haslev og dens 25 øre jord. Forfatteren gør gældende efter Suhms danmarkshistorie VII, s. 52–53, som kilde, at 24 øre jord svarede til 24 små gårde. Imidlertid må opgivelser om størrelsesforhold i 1300-årene tages med et vist forbehold, bl. a. fordi måleenhedernes størrelse ikke var ens over hele landet. Erik Arup og Svend Aakjær har skrevet om, hvordan de mener, man må forstå begreberne »øre jord« og »mark jord«. Poul Johannes Jørgensen har i Dansk

Retshistorie (1940) et afsnit om emnet, men anvender ofte ordet »vistnok« i sin fremstilling. Hvordan det end forholder sig med 1300-årenes måleenheder, må det være af interesse at foretage en sammenligning mellem landsbyerne Haslev og Troelstrup ud fra jordebogen 1370. Godsbesidderne sigtede ofte efter at inddele deres landsbyers jorder i omtrent lige store gårde, så den enkelte godsejer inden for sit område kunne stille de samme krav til sine fæstere. I Troelstrup var der 14 gårde, hvoraf den største (Troelstrupgård) indtog en særstilling og var skyldsat til 6 øre jord, de andre gennemsnitligt til 1 øre jord, nogle lidt under, en enkelt til 2. Overfører man dette forhold til Haslev, når man let frem til, at P. F. Suhm (1728–98) vist har haft ret i, at 24 øre jord svarede til 24 små gårde i Haslev. Erik Arup hævder, at en ager var afpasset efter en udsæd på 10 skæpper rug eller byg, og at 3 sådanne agre udgjorde 1 øre jord. Den sjællandske skyldtaksation gjaldt ikke ejendommenes kapitalværdi, men deres afkastning, og landgilden skulle svare til udsædens størrelse. Om den så har været let eller mindre let at udrede dengang, er det ikke muligt med sikkerhed at afgøre nu. En oplysning i jordebogen siger dog nok noget om dette forhold. Tre af gårdene i Troelstrup var »øde«, dvs. ude af drift, fordi der ingen fæstere var på dem. Dette behøver ikke at være på grund af tyngende landgilde. Årsagen kan være tidligere års pestsygdomme, men gårdfæsterne på de 10 almindelige gårde i Troelstrup var gået ind på at gøre hovarbejde på hovedgården i Haslev, fordi de derved fik deres landgilde nedsat til det halve. De har sikkert haft god brug for deres egen arbejdskraft på gårdene i Troelstrup. Alligevel var de gået med til at møde i Haslev en dag om ugen, i kornhøsten oven i købet fire og i høhøsten to dage om ugen. Ordningen omtales i »Danmarks Riges Historie II«, side 627, fordi man gennem denne aftale får et indtryk af, hvordan hoveriet opstod. Det værste var, at eksemplet blev efterlignet landet over, og at godsbesiddere snart

fandt på at lade fæstebrevene indeholde et afsnit om hoveri. Bønderne i Haslev blev vistnok hoveripligtige 1430. I dette år forlenede biskop Jens i Roskilde de 10 gårde i Troelstrup midlertidigt til Bregentved, og det må vel være, fordi bryden i Haslev nu havde fået en erstatning for Troelstrupfæsternes arbejdskraft. Hvis Haslev og Troelstrup virkelig er arnestedet for et begyndende hoveri i Danmark, bliver de 10 bønder for så vidt historiske, selv om deres navne ikke lyser om kap med krigshelte til lands og til vands. De er i latiniseret form opført i jordebogen, men er dog så gennemskuelige, at man genkender navne på apostle og helgener: Petrus Swange, Io. (Johannes) Boson, Bo. Skyttæ, Kanuthus Juthæ (Knud Jyde), Io. Nicleson, Petrus Benedicti, Pe. Ionson, Paulus, Petrus Mwt og Bo. Læke.

I beskrivelsen af Haslev sogn i Trap, 5. udgave, side 798, oplyses det, at der i Troelstrup har været en mindre hovedgård. Dette kan kun være Troelstrupgård, og man må da formode, at den i den katolske tid engang har været beboet af en bryde, som på Roskildebispens vegne førte tilsyn med det stedlige bøndergods. Clemens Kakæ boede der 1370. Han hørte til en slægt, som bl. a. ejede gods på Halsnæs, hvoraf Cecilia Kakæ 1385 skænkede en del til St. Agnes' Kloster i Roskilde. Clemens Kakæ kan dog kun have været bryde af navn, for Troelstrupgårdene var underlagt hovedgården i Haslev. I den før nævnte bog om Gisselfeld af O. F. C. Rasmussen hedder det om fæsterne herfra, at de gjorde hoveriarbejde til ladegården i Haslev. Heraf synes det at fremgå, at hovedgården i Haslev bestod af to gårde. Fra den ene udgik brydens arbejde med tilsyn og regnskab, fra den anden arbejdet på dyrkede marker, i skove og udmarker.

I årene hen mod reformationen havde Roskildebispen hver 4. gård på Sjælland, men andre sjællandske godsbesiddere ville også gerne have mere bøndergods, og derved opstod der modsætninger mellem gejstlighed og adel. Omkring 1400 besad Roskildebispen

så meget gods på Haslevegnen, at det var ved at danne en ring om Bregentved, og det er nok et led i bestræbelserne herfor, at det 1376 lykkedes biskop Niels i Roskilde ved et mageskifte med Conrad Moltke at erhverve »gods i Haslev«. Conrad Moltke hørte til en kreds af tyske adelsmænd, som i tiden efter drabet på grev Gert 1340 støttede Valdemar Atterdag og senere dronning Margrethe i deres kamp for at bringe orden og fasthed i et samlet Danmark. Det ser ud, som om slægten Moltke skulle placeres i Midtsjælland med skiftende støttepunkter. Conrad Moltke havde en tid Farebæksholm i Ejby ved Køge, senere Bjernede ved Sorø og som nævnt »gods i Haslev«. Dette må være Haslevgård med dens ornum samt måske nogle gårde, for da bispegodset 1536 blev inddraget til krongods, var ikke alene gårde og deres »bondeskov«, men også Haslevgårdens ornum (Haslev Urne) med i det. Samme år som Conrad Moltke solgte sine gårde i Haslev, blev han udnævnt til høvedsmand på det strategisk vigtige Vordingborg slot. En farbroder til ham, Fikke Moltke, havde gods i Frerslev, så Moltkerne har haft ejendomme nær ved Bregentved 500 år før de senere kendte Moltker. Conrad Moltkes brødre Evert og Henrik havde også gods i Midtsjælland: Evert skrev sig til Hegnede og Henrik til Bavelse syd for Sorø.

Conrad Moltke var rig og hans magtstilling så stor, at han på et møde i Stralsund 1384 alene påtog sig at udruste 3 skibe til bekæmpelse af sørøvere i Østersøen, mens dronningen og hendes drost kun skulle stille 2 hver. Snart efter indtrådte der et brud med dronningen. Conrad Moltke mistede sine forleninger, fik ganske vist 1388 ved et forlig Grimstrup på Lolland tilbage, men hans politiske rolle var udspillet. Han forlod Danmark og tog ophold på sit slægtsgods Redebas i Mecklenborg. Det er denne mand, som 1376 afhændede »gods i Haslev«, hvorved bispegodset her vistnok kom til at udgøre et sammenhængende hele med Troelstrup i vest, den største del af gårdene i Haslev i øst og hoved-

gården med dens avlsgård i centrum. Efter det i 1. afsnit skildrede landsbymønster skulle bygningerne være beliggende syd for vejen i nærheden af kirken.

Ved reformationetn 1536 inddrog kongen bispegodset under kronen. Derved svækkedes gejstlighedens magt, og kongens styrkedes. Adelen kunne nu uden konkurrence fra kirken øge sit bøndergods. Bønderne kom derimod »fra asken og i ilden«, som man siger, for adelige godsbesiddere havde grebet idéen med hoveri og udnyttede den.

1536 blev foreløbig også bispegodset i Haslev krongods.

III

Efter 1536, men særlig dog i Frederik den Andens tid, udfoldedes en storstilet handel med gårde mellem konge og adel og mellem adelen indbyrdes. Kongens bestræbelser gik ud på at få de kongelige jordarealer til at udgøre sammenhængende strækninger, hvilket måtte medføre, at også adelens magtområder koncentreredes. På Haslev-egnen var det Bregentved og Gisselfeld, som kom til at dominere. Til tider opstod der interessemodsætninger mellem de to godser, for begge havde brug for arbejdskraft fra egnens landsbyer til dyrkning af deres jorder.

I 30 år fra 1545 ejedes Gisselfeld af Peder Oxe, der opførte dens nuværende hovedbygning, anlagde dens park og erhvervede bøndergods i sjællandske landsbyer efter en bestemt plan. Især sigtede han efter at kunne omgive sit herresæde med det overvejende antal gårde i egnens landsbyer. Da han var en dynamisk personlighed, nåede han langt med at realisere sin plan, og mellem 1566 og 1575 var han kommet i besiddelse af Haslev by, i alt 27 gårde. Præstegård og degnegård var ikke med i nogen gårdhandel, for de indgik i lønninger til præst og degn, så der har i alt været 29 gårde i drift.

Blandt Peder Oxes 27 gårde i Haslev var også det gamle bispegods, som Frederik den Anden havde solgt til ham 11. september 1573 ved skøder på 17 gårde. De 15 af dem var skyldsat til 8, men 2 til 15 tdr. landgilde-hartkorn hver – et forhold, som er værd at bemærke under forsøg på at skabe klarhed om gårdene i Haslev. Hvis man nu vil indvende, at 15 gårde da ikke stemmer overens med jordebogens 24 gårde plus de gårde, Conrad Moltke solgte 1378, må svaret herpå blive, at der i løbet af 200 år naturligvis tages ny jord ind til dyrkning, landsbyens struktur ændres noget ved, at gårde nedlægges eller lægges sammen. Usandsynligt er det ikke, at f. eks. 30 små gårde ved sammenlægning er blevet til 15 større, og at den ny taksation med landgilde-hartkorn er sket i forbindelse med sådanne ændringer.

I året 1575 døde Peder Oxe. I ægteskabet med Mette Rosenkrands var der ingen børn, men arveberettigede medlemmer af slægten fik foreløbig ikke noget af Peder Oxes vældige formue, for Mette Rosenkrands havde livsbrev på det hele. Hans søster Johanne Oxe gjorde imidlertid gældende, at hun kun af angst for sin myndige broder, der var hendes værge, var gået med til for sit vedkommende at sanktionere dette livsbrev. Sagen endte med, at hun fik sin arv, hvortil hørte Troelstrupgård med dens skov, Præstholm. Mette Rosenkrands afhændede 8 gårde i Haslev til Christoffer Gøye på Bregentved, men den største del af godset beholdt hun ved gården til sin død 1588. Derefter blev det delt i 8 dele til Peder Oxes søskende eller søskendes børn, hvoraf nogle ikke var i live, så godset blev fuldstændig sønderlemmet. Det er derfor naturligt, at man ikke véd helt nøje besked om enkelte gårdes videre skæbne, f. eks. hvordan det gik til, at 2 af dem kom til at høre under Krabbe til Skellinge i Skåne. Derimod kan man følge bispegodset, de 17 gårde, som kom til slægten Friis på Hesselagergård på Fyn. Under disse forhold opstod der en chance for Bregentved til at få hold på bøndergodset i Haslev.

Christoffer Gøye havde kort efter Peder Oxes død købt 8 gårde i Haslev af Mette Rosenkrands. De er opført i hans skøde af 31. marts 1581 til Sten Brahe, men i Falch Gøyes skøde af 23. juni 1630 på Bregentved til Frederik Urne anføres 6 gårde og 4 huse, så 2 må i mellemtiden være nedlagt og blevet til huse for arbejdere på gården. Frederik Urne satte sig nu for, at han ville erhverve samtlige gårde i Haslev, og købte 1648 af Niels Krabbe til Skellinge i Skåne de 2 gårde, som var kommet dertil fra Gisselfeld. De gårde, han nu havde, udgjorde formodentlig den østligste del af Haslev. Samme år købte han de 17 gårde, som fra ca. 1640 havde hørt til Lystrup, hvis ejer Peder Grubbe i skødet anfører, at han sælger dem med »sin kjære husfrues fri villie og velberåd hu«.

Hans hustru var Magdalene Friis fra Hesselagergård, som havde bragt dem med i ægteskabet som sit særeje. Det var imidlertid kommet i en temmelig miserabel forfatning. Kun 12 af de 17 gårde var i drift, 4 var helt nedlagt, og i den femte boede fire husmænd, men også den var ude af drift. Til de 12 gårde hørte »bondeskov« på 144 svins olden, hvoraf 70 kom på byens Østermark, 38 på dens Vestermark og 36 på dens Søndermark. En anden karakter havde Haslev Urne, hvorom det hedder, at den »indgrøftet, gjerdet og indhegnet er i alle måder«. Med i salget var også 14 huse, og i en del af dem boede der herregårdsarbejdere. Det er klart, at en del af disse huse har deres oprindelse fra gårdsædernes huse ved hovedgården. Sammenligner man skøderne 1648 til Frederik Urne med skøderne 1573 til Peder Oxe på det samme gods, ses det tydeligt, at det gamle landsbysamfund i de 75 år var kommet i forfald. I den tid er det nok også, at landsbyen Temstrup er blevet nedlagt. I 1449 var der så mange bønder i denne udflytterby fra Haslev, at den kunne tage en strid op med bønderne i Haslev om skellet mellem deres skove. Nogle huse i skovkanten minder endnu om dens beliggenhed.

Frederik Urne fik landsbysamfundet i Haslev til at fungere sådan, at dets forfald standsedes. Med de 20 gårde, han nu besad, var der med præstegård og degnegård 22 gårde i drift. 16 år efter var der 25 gårde i Haslev, hvad man ser af matriklen 1664, en fortegnelse over al jord i landet. Ved opmålingen har man begyndt med præstegården, som i matrikelsbogen har fået nr. 1. Derefter følger nr. 2, 3 osv. nord for vejen, og der fortsættes fra øst mod vest syd for gaden. De vestligste i denne række får nr. 24 og 25. En af disse har skyldsætningen 15 tdr. landgilde-hartkorn og må være den ene af de to store gårde, som hørte til bispegodset, da

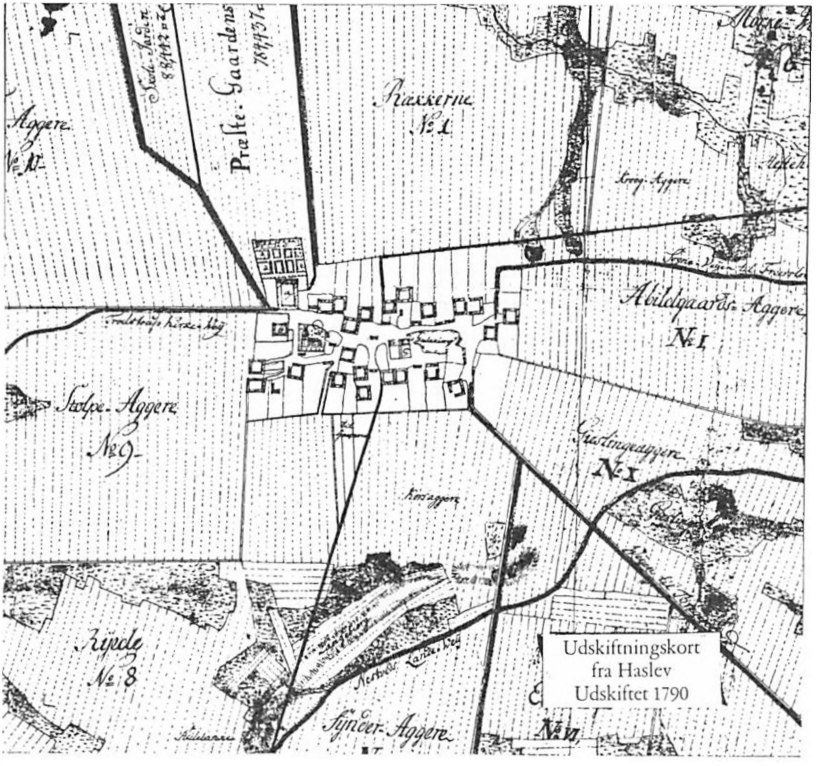

Udskiftningskort fra Haslev Udskiftet 1790

kongen solgte det til Peder Oxe 1573. På udskiftningskortet over Haslev by 1790 ses gårdrækkerne nord og syd for gaden, og man ser da, at de to vestligste gårde i sydrækken er tvillinggårde, så de har engang udgjort en enhed. De ligger syd for vejen i nærheden af kirken svarende til kirkens store gård i den landsbytype, som Svend Aakjær skildrede i »Bidrag til bondesamfundets historie II«. I forfaldstiden er den ene af de to tvillinggårde blevet forringet, men der kan herefter ikke herske tvivl om, hvor bispegården eller hovedgården i Haslev lå, og hvorfra styret over ca. 40 bøndergårde udgik for 600 år siden. Om dens størrelse kan der fortsat være nogen tvivl. En formodning har dog også sin berettigelse. Troelstrupgård og hver enkelt af de to gårde i Haslev havde ca. 1600 en skyldsætning på 15 tdr. hartkorn, en enkelt almindelig gård til kun 8 tdr. hartkorn. To gårde, hver til 15 tdr. hartkorn, må da svare til 4 almindelige bøndergårde. Men dette er ganske vist ca. 300 år efter hovedgårdens centrale magtstilling under Roskildebispen.

Haslev Urne har siden 1648 hørt til Bregentved, men den første del af navnet røber skovens oprindelige tilhørsforhold. Dets sidste del er mærkeligt nok det samme som efternavnet på den mand (Frederik Urne), som købte skoven 1648. Formodentlig er det tidernes slid på »ornum«, der er blevet til »urne«, men afvises kan det ikke, at den midtsjællandske almues sans for ordspil har været medvirkende.

1866 brændte nr. 24 og 25. Senere blev der solgt jord fra dem til byggegrunde, bl. a. til den udvidede Højskole, gymnasiet og seminariet. For 50 år siden ejede Valdemar Hansen, dr. Harstings far, hovedparcellen af den ene; den anden, Ryesagergård, hører til gymnasiet.

(Artiklen er især bygget på Roskildebispens jordebog 1370, der findes i »Danske middelalderlige Regnskaber«, 3. række, 1. bd., ved A. C. Christensen. 1956. Øvrigt kildemateriale er anført inde i teksten i de afsnit, hvor det er benyttet).

Jøderne i Slagelse

I 1800-tallets første halvdel var der omkring 60 jødiske menigheder i danske provinbyer. En af de største var menigheden i Slagelse, som i 1832 talte 98 medlemmere. Fælles for alle provinsmenighederne var, at de voksede stærkt fra 1787 til 1830, og i løbet af de næste 50 år gik de i opløsning eller uddøde helt.

Jøderne kom til Danmark under Christian IV, som i 1622 grundlagde byen Glückstadt, der ligesom Altona skulle være handelscenter og religiøst fristed, da kongen ønskede at få kontakt med jødiske finanskredse og tobaksspindere.

I 1684 blev den første jødiske menighed grundlagt i Danmark, men for at undgå en stor jødisk bosætning i København blev de indvandrede jøder fordelt ud over hele landet. Når en jøde ville tage ophold i Danmark, skulle han først have et kongeligt lejdebrev, dvs. en kongelig tilladelse, der tillod ophold og anviste, hvor ansøgeren måtte bosætte sig. Dog skulle han også erhverve borgerskab i den anviste by, ligesom alle andre næringsdrivende.

Som forholdene blev gjort bedre for bønderne under kronprinsen (Frederik VI), fik de stavnsbundne jøder også bedre forhold i samfundet. Den liberale holdning førte til, at jøderne fik adgang til håndværkslaugene, latinskolerne blev åbnet for dem, de fik ret til at eje jord, og de måtte indgå ægteskab med ikkejøder.

Den 29. marts 1814 udsendte Frederik VI anordningen, der lige-

stillede alle jøder, som opholdt sig lovligt i landet, med den kristne befolkning. Den danske politik over for jøderne var, at man ville opsuge dem i samfundet og på den måde løse problemet. Forarbejdet med den kongelige anordning havde varet i 20 år, og inden arbejdet var gjort færdigt, rasede »Den litterere Jødefejde« (1), der førte til »Den korporlige Jødefejde« i 1819 (2).

Ligestillingen gav også jøderne ret til frit at vælge opholdssted, og mange flyttede fra provinsen til hovedstaden. Og det var en af årsagerne til provinsmenighedernes opløsning. Tilgangen af nye indvandrere ophørte, og samtidig oplevede den gamle menighed, at deres børn giftede sig med kristne og lod deres børn døbe, eller unge jøder konverterede direkte til kristendommen.

Det var under disse forhold, at den jødiske menighed i Slagelse voksede op og siden gik sin opløsning og undergang i møde.

På Landsarkivet for Sjælland opbevares 3 vigtige kilder til belysning af det jødiske samfund i Slagelse. Det er:

1. ministerialbogen, Det mosaiske Religionssamfunds »kirkebog«,
2. mandtalslisterne, der hvert år – fra 1814 til 1849 – skulle afleveres til byfogeden af religionssamfundets formand, med oplysning om antal, ægteskabelig fordeling, alder, erhverv og fødested. Og
3. borgerskabsprotokollen fra Slagelse rådstue; for hver gang en jøde ansøgte om borgerskab, blev det anført, at han tilhørte »den jødiske Nation«.

Den første jøde kom til Slagelse i 1740. I borgerskabsprotokollen står:

»23. februar 1740. *Mendel Simon,* barnefødt i Altona af »Den jødiske Nation« mødte og producerede Hs. kgl. Majst. herom allernådigst givne frihedsbrev (3), og nedsætte sig her i staden. Dateret Hirschholm slot, den 9. oktober 1739, og derpå efter dets publika-

tion på hans begæring vandt sit borgerskab, at ernære sig ved sådan *handel,* som jøder er tilladt, hvorpå han blev optaget i borgernes tal, samt aflagde sin borgered, det han med egenhændig underskrift bekræftet – og gav til sit borgerbrev et ark stempelpapir til 1 Rdl.

Mendel Simon.«

Mendel Simon flyttede i 1743 til København og levede der til sin død i 1784. Han var da kendt under navnet Mendel Slagelse.

Slagelse rådstue udstedte fra 1740 til 1849 i alt 32 borgerskaber til jøder. Heraf blev 17 givet alene i årene 1800 til 1814. Efter 1814 faldt antallet af jødiske borgerskaber, og menigheden kom til at bestå af tilflytterne fra før 1814 og disses efterkommere, der for størstedelens vedkommende var født i Slagelse. Det første borgerskab til en jøde, der var født i Slagelse, blev givet allerede i 1806.

Ved at supplere de årlige mantalslister, som blev ført fra 1814 til 1849 med folketællingerne fra 1787, 1801, 1855, 1870, 1890 og 1901, fremkommer et talmateriale, der viser menighedens korte, men typiske udvikling.

	1787	1801	1832	1843	1955	1870	1890	1901
Slagelse	11	24	98*	77	50	31	13	7
Ringsted	16	21	11	8	10	1	5	3
Skælskør	0	0	4	0	2	0	1	0
Sorø	0	0	4	6	0	1	1	0
Korsør	0	0	0	0	1	6	2	1

Fra B. Syskind: Jøderne i provinsbyerne på Sjælland og Lolland-Falster 1787–1901. Speciale – Kbh. univ. 1976. – Tabellen viser de jødiske menigheders antal i det gamle Sorø amt.

* B. Syskind nævner kun 92 personer, men en optælling af mandtalslisten giver 98.

Et jødisk samfund skal bestå af mindst 10 voksne mænd og drenge over 13 år for at danne en menighed, der kunne afholde

synagogegudstjeneste. Ved en beregning af folketallet iflg. mandtalslisterne har det været muligt at danne en sådan menighed i 1810. Og først o. 1870 var menigheden så affolket, at der ikke engang var 10 mænd tilbage.

På Bredegade – dér hvor Sjællands Tidende lå – var et hus med en sal, der både var synagoge og skolestue (4). Mandtalslisterne viser, at der aldrig har boet en rabbiner i Slagelse, men menigheden havde en lærer.

Slagelse har været et religiøst centrum for jøderne i Vestsjælland; hertil drog jøderne fra de byer, hvis menighed var for fåtallig til selv at afholde synagogegudstjeneste, og ministerialbogen viser, at der 5 gange i 1800-tallets midte blev afholdt jødisk konfirmation for 70 unge mennesker fra hele Sjælland.

Ministerialbogen viser også, at der blev født 47 drenge og 47 piger, indgået 10 ægteskaber, og at der døde 30 mænd og 29 kvinder.

Selv om menigheden i Slagelse var landets fjerdestørste (5) og den største på øerne, blev der først anlagt en jødisk kirkegård i 1863. Indtil da blev alle jøder begravet i København eller i Nakskov. Menigheden havde allerede i 1811 fået tilladelse til at købe en grund til brug for en kirkegård, men af mangel på penge blev det ikke til noget (6). Kirkegården på Skovvejen blev taget i brug i 1863, og indtil 1912 blev her begravet 20 medlemmer af menigheden; men kun 11 gravsteder er i dag afmærket med monument, da kirkegården indtil 1930 lå ubeskyttet hen. Slagelse byråd henvendte sig i 1930 til Det mosaiske Trossamfund i Danmark for at få nedlagt kirkegården, men da det er i strid med jødisk skik, tilbød fabrikant Josef Litischewsky at betale en gitterlåge, istandsættelsen af kirkegården og vedligeholdelsen mod, at kommunen betalte en mur med gitterværk.

Slagelse mærkede ikke meget til »Den korporlige Jødefejde« i 1819. Den 12. og 13. september blev der optræk til små pøbel-

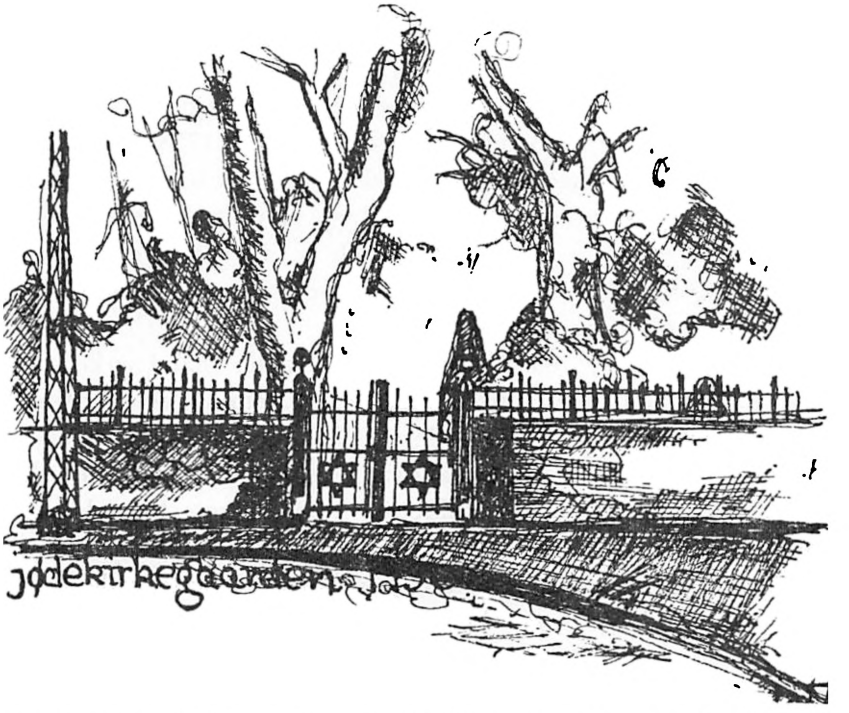

Den jødiske kirkegård på Skovvejen har 20 gravsteder fra perioden 1863 til 1912. Men den karakteristiske gitterlåge med Davidsstjerne er først sat op i 1930, da kirkegården blev sat i stand og fik sit nuværende udseende.
(Tegning: Tom Madsen)

optøjer i Slagelse. Men da jøderne boede spredt blandt den kristne befolkning og derfor var i et fortroligt forhold til hinanden, fik politiet hjælp fra borgerne, og der skete næsten ingen ødelæggelser og overfald.

Det jødiske folketal i Slagelse var for begrænset til en redegørelse for erhvervsfordeling og -udvikling, da en enkelt til- eller fraflytning ville betyde for meget. Men der fremkom en klar tendens imod en erhvervsfordeling – som i det øvrige samfund.

Dengang levede en tredjedel af en købstads borgere af handel med ikke egne fremstillede varer, og en fjerdedel var håndværkere (7).

Jøderne handlede, og et udholdende rygte vil vide, at det er et typisk jødisk træk. Sandheden er den, at indtil 1788 var handel den eneste tilladte næringsvej for jøder, som ikke havde mulighed for at starte pengeudlån eller et tobaksspinderi. Jøderne levede af gadehandel – også kaldet »jødehandel« –, der omfattede – med borgerskabsprotokollens ord – »handel med alenvarer« eller »handel med asiatiske og kinesiske varer«.

I 1814 var der 11 handelsmænd og 1 slagter (håndværker) (8) i Slagelse blandt den jødiske menighed. Antallet af handlende forblev uændret, medens antallet af håndværkere steg, så der i 1833 var 11 handlende og 7 håndværkere. Herefter faldt antallet af jøder, og i 1840 er der faldet så mange gamle handelsjøder bort, at der nu er 7 handlende og 7 håndværkere.

En af de jødiske håndværkere, som Slagelse stadig nyder godt af, var bogtrykker Peter Magnus. Han var født i København og udlært som bogtrykker. Han havde udset sig Slagelse – der var Sjællands næststørste by – til hjemsted for sin avis. Den 11. oktober 1814 fik Magnus kongens tilladelse til at udgive en avis, og 7. december fik han borgerskab som bogtrykker, for endelig den 3. januar 1815 at udsende første udgave af »Avis for 10 købstæder«, der siden har skiftet navn nogle gange, men sidst til Sjællands Tidende (9).

Den menighed, der var i Slagelse, havde sin oprindelse i jødeforfølgelserne i Portugal og Tyskland i det 16. og 17. årh. og tilhørte den første indvandringsbølge. I begyndelsen af dette århundrede blev der i Østeuropa gennemført jødeforfølgelser, der satte en flygtningestrøm i gang. De østeuropæiske jøder skulle til USA, men en mindre del nåede aldrig længere end til København, og dette blev den anden indvandringsbølge. På det tidspunkt var der

næsten ingen jøder af den gamle menighed tilbage, og indvandring tilførte en fornyelse, så menigheden i København fordobledes. Enkelte af de nye indvandrere kom til provinsen, men egentlige provinsmenigheder kom der ikke mere.

En af de nye familier kom i 1908 til Slagelse; det var Epels, hvis ejendom stadig ligger i Bredegade.

Epel var produkthandler, og i 1920 overtog hans svoger Josef Litischewsky forretningen; han startede siden Skandinavisk Filtfabrik og betalte indtil sin død i 1960 vedligeholdelsen af den jødiske kirkegård.

På Bredegade 17 ligger Litischewskys ejendom, og over porten står stadig: Z. Epels Eftf. Grundlagt 1908.

HENVISNINGER:

(1) »Den litterære Jødefejde var en strid mellem datidens forfattere, efter at forfatteren Thomas Thaarup havde udsendt en oversættelse af bogen »Moses og Jesus«. Den indeholdt urimelige angreb og påstande om jøderne, bl. a. at de brugte barneblod til deres påskebrød. Jens Baggesen forsvarede jøderne, medens Oehlenschläger fulgte Thaarup.

(2) »Den korporlige Jødefejde« er navnet på det sociale opgør, der kom i 1819, hvor småkårsfolk overfaldt jøderne og ødelagde deres ejendomme. I Danmark kom det kun til egentlige optøjer i København og Vordingborg.

(3) Mendel Simons frihedsbrev kendes ikke, men på Rigsarkivet – under Det danske Kancelli – Sjællandske breve findes kopien:

».... efter herom allerunderdanigst gjorte ansøgning og begæring, allernådigst have bevilget og tilladt, så og hermed bevilge og tillade, at Mendel Simon af »Den jødiske Nation«, må sig udi vor kjøbstad Slagelse, når han sit borgerskab sammesteds lovligen vundet haver nedsætte, og der efter de jødiske ceremonier leve, som udi al stilhed og uden nogen forargelse skal ske, desligst må han sig af sådan handel som jøder er tilladt ernære, dog at han svarer til al borgerlig og bys tynge, så vidt hans proportionaliter kan tilkomme og rigtigen erlægge vores told, consumption, samt anden rettighed, af hånd i så måder handler med, hvorimod han skal til forpligtelse være enten at lade opbygge sig selv et hus i bemeldte Slagelse, eller sig det er at tilkøbe. Hirschholm, den 9. oktober 1739«.

(4) A. D. Cohen: De mosaiske troesbekenderes stilling i Danmark førhen og nu. Odense 1837. Side 184.

(5) Kun tre byer havde flere jødiske indbyggere end Slagelse, i 1834 var deres indbyggertal: Randers 194, Fredericia 125 og Aalborg 113. Slagelse havde 93. – Ved 150-års dagen for anordningen af 29.3.1814 - København 1964 - side 201.

(6) Jul. Margolinsky: De jødiske kirkegårde i danske provinsbyer - 1957.

(7) E. Weinreich - Kalundborg 1850. En erhvervsanalyse af en købstad. Endnu ikke offentliggjort.

(8) Optællingen omfatter kun familiefædrene, dvs. gifte mænd og erhvervsaktive enkemænd. Gamle mænd, der ikke længere lever af deres lovlige erhverv, er ikke talt med.

(9) N. Chr. Nyberg: Avis i 125 år. Slagelse 1940. Side 10f.

Helledegrøften - Skælskørs middelalder befæstning

Af *Erik Nielsen*, Skælskør

De danske byers middelalderlige befæstning har haft en sørgelig skæbne. Der er ikke meget tilbage.

Det var ellers almindeligt, at byerne havde volde og grave. På volden stod »byens planker«, dvs. palisader. Hvor vejene førte ud gennem volden, havde man porte, der kunne lukkes. Var byen mere velstående, kunne den have mure med tårne og skydeskår.

Langt det meste er væk. Nyborg har slot, volde og grave. Noget er fra middelalderen, andet er yngre. Fredericias volde og grave er fra Frederik den Tredies tid. Stumper af Københavns befæstning er bevaret. Jarmers tårn er fra middelalderen, hvorimod Christianshavns vold er fra Kristian den Fjerdes og Frederik den Tredies tid. I Fåborg står den middelalderlige Vesterport, resterne af volden forsvandt i 1700-tallet. Kalundborg og Vordingborg har betydelige rester af borgene.

Endelig har vi Stege. Her er det bedst bevarede middelalderlige anlæg. Det består af vold og grav, som strækker sig fra Stege Nor til Stege Bugt, så byen er lukket på alle sider. Vejen mod øst går gennem Mølleporten, vor bedst bevarede byport fra den tid. To andre tårne er forsvundet. Det samme gælder den mur, som har været på volden. Trods ødelæggelser har Stege dog et smukt og interessant anlæg, der har et andet præg end en almindelig bypark.

Vi kunne dog have haft et ældre anlæg bevaret, om man havde forstået at værne det. Steges er fra o. 1430, Skælskørs, Helledegrøften, er fra o. 1250.

Helledegrøften nævnes af og til i skildringer af Skælskør, men det ser ikke ud til, at ret mange har haft særlig stor interesse for den.

Den stammer fra den tid, da Skælskør var et vigtigt overfartssted fra Sjælland mod vest.

Skælskør ligger som Stege ved indgangen til et nor, og det er ikke tilfældigt, at de to anlæg minder om hinanden. Begge steder har den gamle by form som en trekant, der på de to sider har vand, på den tredie side vold og grav.

Det ældste Skælskør lå vest for broen og var altså indesluttet af anlægget.

Ifølge traditionen skal Helledegrøften være anlagt o. 1252 af en tysk ridder, Henrik af Æmeltorp.

Man ved ikke meget om Henrik af Æmeltorp. Nogle steder kaldes han Henrik af Emmeltorp eller Meldorp. Det sidste har givet anledning til gætteri om, at han har navn efter Meldorf i Ditmarsken. Det er næppe rigtigt. Hans hjem skal være Emmelndorf lidt syd for Harburg.

Han optræder kun et års tid i Danmarkshistorien, men på grund af en fejltagelse hos en tysk krønikeskriver er han kommet til at figurere i en længere tid.

Han dukkede op i den urolige tid efter Valdemar Sejr, og efter kong Abels død i 1252 kom han ind i Skælskørs historie.

Da Abel døde, sad hans søn Valdemar som fange hos ærkebispen af Køln, der havde holdt ham tilbage, da han var på vej hjem efter studier i Pris. Ærkebispen håbede på løsepenge, og han fik sit ønske opfyldt, idet Valdemars morbrødre betalte en løsesum på 6000 mark, et millionbeløb i vore penge.

I mellemtiden var kong Abels broder Christoffer blevet konge,

Den gamle købstad

- Helledgrøften (gl. forsvarsstilling)
- Bebyggelse mod vest til ca. 1900
- Gl. bygrænse mod Eggeslevmagle
- Kommunegrænse til 1966 (køb i 1806 og 1882)
- A Acciseboder

(J. Lyshjelm)

Fig. 1

og så kom der uro. Valdemar krævede sin arv, deriblandt Skælskør, der sammen med Svendborg ikke tilkom Christoffer.

Ifølge Hvidtfeldt havde Abel pantsat disse byer til Henrik Æmeltorp. Det havde han ret til, da de var hans privatejendom. Hvordan det end forholdere sig hermed, så var Henrik i al fald hertug Valdemars støtte i Skælskør. Han var her, og han havde ikke i sinde at trække sig tilbage frivilligt.

»Derfaare giorde Kong Christoffer sig færdig Aar 1252 oc met Mact vilde trenge hannem der fra. Henrich som vaar en Krigsmand haffde sin Sag udi god Act Forsørget sig baade met Folck oc anden Nødtørft som hører til en Beleyring.« (Hvidtfeldt).

Suhms skildring er næsten den samme, men han føjer til, at Henrik havde bygget et fast slot.

De lokale forfattere Friis Edvardsen og J. A. Brasen er ikke i tvivl om, at Helledegrøften er Henriks forsvarsværk.

Hvad den har betydet under kampene, véd vi ikke noget om, men vi kan få et indtryk af anlæggets størrelse ved at se, hvordan Friis Edvardsen skildrer det i 1759:

Da var der »særdeles en dyb Vold og Grav .... tvert over Schielschiør Mark. 1000 Favne og vel 2000 i Længden, 5 à 6 Favne bred .... Graven er endnu 5 à 6 Alen dyb.«

Længden er overdrevet. Det kan vi konstatere ved at måle på et kort, men går vi ud fra, at de andre mål er nogenlunde korrekte, og sætter vi længden til 500 m (det er i hvert fald ikke for meget), så får vi, at man har udført et arbejde, hvor man har måttet flytte ca. 8000 m^3 jord. Det skete i en tid, da man måtte udføre gravearbejde ved håndkraft, og den jord, man ikke kunne kaste, måtte bæres væk. Det er en vældig arbejdsydelse, og så er arbejdet endda udført på et års tid. Hvem der har udført det, véd vi ikke. Det er vel næppe Henriks krigere, så vi har lov at gætte på, at det er den lokale befolkning. Henrik kaldes nogle steder en hård herre. Der kan være en årsag til det her.

Bag dette anlæg opholdt Henrik sig med sin hær i 1252, da han blev angrebet af Christoffer den Første.

Om Helledegrøften har spillet nogen rolle i kampen, véd vi ikke. Vi véd kun, at kongen blev slået og måtte flygte.

Ifølge Friis Edvardsen har der stået 2–3 bataljer på Tranderup mark. Det har en gammel mand fortalt ham »for 30 år siden«. Disse slag omtales ikke igen før i Skælskør Jordebog fra 1872, men gårdejer Vagn Hansen, Tranderup, hvis mark ligger på den gamle landevej, har i sin barndom hørt sin far fortælle, at man har fundet nogle gamle sværd i marken, og at disse sværd blev sendt ind til Nationalmuseet. Det skal være sket i 1880'erne eller 90'erne.

Nationalmuseets 2. afdeling kender ikke noget til sagen. I brev af 23/2 1976 oplyser man, at man ikke har nogen våben fra Tranderup og heller ingen optegnelser derom; men man finder det tænkeligt, at de i sin tid har været sendt ind til bestemmelse og så er leveret tilbage. I Tranderup nægter man, at de er kommet tilbage. Ingen nulevende har set disse sværd, og det er næppe muligt at få opklaret, om der er gjort fund, som kan have noget at gøre med kampe i 1252 og 1253.

På sin flugt fra Skælskør led kongen den tort, at Roskildebispen nægtede at lade ham komme ind i København. »Henrik Æmeltorp eller Meldorp bleff siden saa Kiøn og Modig der offuer at hand offte falt ud oc plyndrede omliggende Byer her udi Sieland« (Hvidtfeldt).

Det varede dog kun et år. 1253 kom kong Christoffer igen. Henrik opgav kampen og sejlede væk. Dermed hører hans forbindelse med Skælskør op. Årbogen fra Ryd kloster fortæller, at han tog kæmpen Starkads tand med sig. Den var et »stoort widundær« og var så tyk som 6 tommelfingre.

Så kom kongens folk hertil. Hvidtfeldt siger, at kongen lod

Henriks befæstning »forstyrre oc ødelægge ... oc halshugge Folcket.«

Suhm siger, at Henrik ikke anså sig stærk nok til at kunne modstå kongen, så han opgav og sejlede herfra, hvorpå kongen indtog byen og lod befæstningerne nedbryde og besætningerne halshugge.

Vi kender ikke nærmere enkeltheder, men der kan ikke være tvivl om, at det har været en hård tid for byens borgere, og vi kan se, at der er betydelige rester af volden, selv om kongen ødelagde befæstningen.

De nyere Danmarkshistorier interesserer sig ikke for disse begivenheder og har ingen enkeltheder.

Næste gang, der var uro i Skælskør, hører vi ikke om nogen befæstning, og der behøver ikke at have været brug for den. De voldsomme begivenheder kom efter mordet på Erik Glipping i 1286.

Efter Hvidtfeldt holdt man herredag i Skælskør i 1286 for at udpege kongemorderne. Den unge konge, enkedronning Agnes, drost Peder Hoseøl m. fl. var her. Da »kongemorderne« forstod, hvad der ville ske med dem, samledes de en nat for at overraske kongen, og »han kom i den Tumult hasteligen aff Byen udi sit Behold.« Hertug Valdemar »bestillet sin Sag viseligen oc holdt god Vact. Hans Folck kom til Vaaben oc forjaget de andre af Byen. Dronningen bleff greben udi den Tumult oc ført til Hertugen ... hun bleff strax ledig oc løs ... De fuldis siden at offuer til Fyen.«

Friis Edvardsen har en lignende beretning. Suhm nævner, at der var »Tumlen« mellem de danske og hertug Valdemar i Skælskør i 1289.

Yngre historikere tror ikke på de gamle beretninger. De nævner ingen herredag i Skælskør på den tid, men da der i foråret 1289 holdtes danehof i Nyborg, havde hertug Valdemar taget ophold

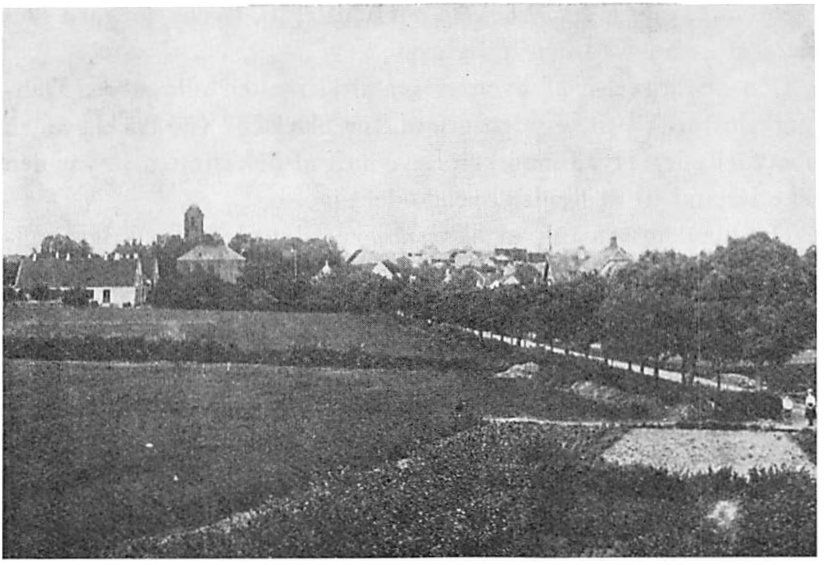

Fig. 2: Helledegrøften set fra vest. Foto fra tiden mellem 1902 og 1917.

i Skælskør, hvor drost Peder Hoseøl (den gamle kongemagts støtte) prøvede at fange ham, men det mislykkedes, og han blev selv taget til fange og ført til Sønderborg. Dronning Agnes blev også fanget af hertugens folk, men undslap.

Vi kender ikke noget til, hvilken rolle byen borgere har spillet i denne kamp, men det er svært at forestille sig, at urolighederne har været til deres fordel.

Snart kom de sidste krigshandlinger, vi hører om i forbindelse med Skælskør. Da man havde dømt »kongemorderne« fredløse, søgte de samarbejde med kong Erik Præstehader i Norge, som havde arvekrav i Danmark efter sin moder.

Det blev dyrt for Skælskør. De fredløse plyndrede flere byer, og i 1289 (ældre kilder 1288) kom turen til Skælskør. En flåde under marsk Stig kom, man gjorde landgang, »oc det lille af Byen

igjen vare, gjorde han til Aske.« (Hvidtfeldt). Byens hovgård skal være afbrændt ved den lejlighed.

Den ødelæggelse af byen er omtalt i næsten alle større Danmarkshistorier – ikke uden grund, for Skælskør var fra da af en ubetydelig by. Hvad man kan have haft af befæstning, så var den ikke i stand til at hindre byens ødelæggelse.

Det blev sidste gang, at Skælskør var skueplads for krigshandlinger, og byens befæstning havde ingen forsvarsmæssig betydning; men Helledegrøften eksisterede stadig.

Den del af byen, som ligger vest for kirken, blev ikke genopbygget før o. 1900. Helledegrøften lå altså nu vest for byen med marker herfra til kirken.

Fra Friis Edvardsens skildring véd vi, hvordan den så ud på hans tid. Den var, som før nævnt, en vold og en 5–6 alen dyb grav. Det var 500 år efter, at Christoffer havde ødelagt befæstningen, så den kan have været mere imponerende tidligere. Man skal dog ikke regne med, at graven har været vandførende. Det ville kræve for meget arbejde, for terrænet går op til 8 m o. h. Friis Edvardsen skriver, at man skulle grave 10–16 favne, for at havet skulle gå »fra det ene Nor til det andet«. Det er en overdrivelse, så han har næppe ret, når han skriver, at 5000 mand skulle grave i 5 år for at »perfectionere« anlægget. Han har ellers store tanker om Æmeltorps evner, for han skriver, at manden viser, han har haft forstand, været lige så stor ingeniør som soldat, har haft penge og en temmelig stor armé på benene.

Folk kendte Helledegrøften. Man vidste, den lå vest for byen. Vest for den igen lå mark og skov, som tilhørte byen. Kvæget blev drevet denne vej, når det skulle på græs herude.

Midt på Helledegrøften var Hyrdeporten, tidligere kaldet Vester Port ... »for faa Aar siden laae 4 til 5 store Grund Stene og særdeles en med et stort Hul udi, hvorudi Port Stolpen med en stor Jerntap i Enden gik op i. Porten er borte, og Stenene ere

Fig. 3: Helledegrøften. Skovvej nr. 31–33.

bortflyttede noget derfra til Grendse Enden af en Ager.« (Friis Edvardsen). Hvad der senere er blevet af de sten, véd man ikke.

Friis Edvardsen fortæller endvidere, at kvæget blev drevet denne vej, før Møllemarken og Stege Hoved blev inddraget fra overdrevet 1646. Siden blev port og hyrde »afskaffet«. Port og portsted blev flyttet ind til byen og »er nu kuns et Leed ved de Fattiges Huse, som er det yderste af Byen vester ud, og ikkun et Bøsseskud fra Kirken.« Det er dér, hvor folkepensionistboligen nu ligger. På den tid var det hele altså uden betydning som befæstning.

J. A. Brasen omtaler også Helledegrøften og Hyrdeporten i sin »Historisk Fremstilling af Skielskør Bymark« 1845, men vi får ikke andre oplysninger end de allerede kendte.

Som andre omtaler han Helledegaden, som fører mod vest.

På gamle kort finder vi navnet Helligagre. Det er agrene mellem Helledegrøften og folkepensionistboligen syd for kirken. (Matrikel 145–150).

Der opstår forvirring med navnene i slutningen af 1700-tallet. Da får man Helliggrøften og Helligagre.

På et meget gammelt kort har vi Helfuedes Vænge og Heilvede Gruft.

Hvad det oprindelige navn har været, er det ikke let at sige noget om. Det kan være ændret i tidens løb.

Der har været forslag til forklaring. Friis Edvardsen tænker, at det kan komme af, at terrænet hælder væk fra byen. I forbindelse hermed nævner han, at en mand ved navn Peder Hellede boede her i 1619. Han mener dog, at manden har navn af stedet, ikke omvendt.

I Skælskørs jordebog af 1872 foreslår man, at navnet skulle udledes af ordet »helle« – tilegne sig noget. Feltherren skulle altså sikre sig byen ved volden og graven. Desuden foreslår man, at det skulle have noget at gøre med Hel, så det skulle være »Dødsgrøften« og »Dødsvænget«.

Tiden gik, men Helledegrøften eksisterede stadig. Den er tegnet på kortene over byen og dens jord.

På et kort fra 1817 på teknisk forvaltning ser man den i hele sin udstrækning, dog med en bred åbning, hvor Hyrdeporten har været, og mod nord går den kun til nuværende Skovvej, ikke ud i det lave terræn ved noret.

På kort fra 1845, 1858 m. fl. er den der stadig. Det første målebordsblad over området er fra 1893. Da var der sket noget, Stykket fra Skovvej til Rådmandsvej er der stadig, men stykket fra Rådmandsvej til fjorden er væk. Kirkegården blev anlagt 1884, men det behøver ikke at have noget med det at gøre, for Helledegrøften havde her et knæk, som førte den øst om kirkegården, og

højdekurverne viser en sænkning på dens gamle plads øst om kirkegården.

Det er ikke lykkedes at finde noget i præstegårdens arkiv, der omtaler Helledegrøften i forbindelse med kirkegården.

Vi kan vist regne med, at den sydlige ende af vejen mellem kirkegården og rekonvalescenthjemmet er den gamle grøft, og i rekonvalescenthjemmets have ser man en skråning, hvoraf et stykke passer ind i anlægget. Helt nede ved fjorden er der i årevis kørt affald ud fra kirkegården, som har fyldt den sump ud, der afsluttede grøften.

Fra Rådmandsvej til Skovvej var Helledegrøften velbevaret, til man begyndte at anlægge Lovsøvej o. 1917. Vejen var færdig et år eller to senere. Den skar hensynsløst gennem det gamle anlæg. I årene 1920 og 21 kørte man »møg« i grøften, og man lagde kloakledning ned i den fra sygehuset til noret.

Terrænet ændredes stærkt ved Lovsøen, idet man gravede af bakken ved Daneborg og fyldte op i det lave terræn ved den nordlige ende af Lovsøvej og ved Skovvej. Kobækvej blev lagt om, og vejene kom til at ligge 2–3 m højere.

Lovsøvej fik ikke navn lige med det samme. Foreløbig hed den kun »Den nye vej«, og skolens drenge henlagde deres slagsmål hertil. Der var ingen huse, så her havde man mulighed for at slås, uden at nogen blandede sig i det.

Der var forslag om, at den nye vej skulle hedde Helledevej, så man vidste altså godt, hvad man havde med at gøre, men forslaget blev opgivet, fordi det var så fristende at ændre udtalen af navnet.

Kort fra 1921 viser skolen og sygehuset ved den nye vej. De generede ikke Helledegrøften. De lå for langt fra den, og byen voksede ikke her.

Den nye vej havde fået navnet Lovsøvej. Først i 1932 begyndte man at bygge på den. Det første hus var nr. 5 (Matr. 141 x). Nu begyndte udslettelsen af det meste af Helledegrøften. I 1932 var

den der endnu. Ganske vist var kloakledningen lagt, og der var smidt affald, så den lignede en losseplads, men den var der dog, og man kunne se, at den var et par meter bred. I 1933, da man byggede på grunden, var de sidste spor væk. På samme måde gik det på matriklerne 131 k og l og på noget af matrikel 141 ab.

Mange husker endnu, hvordan Helledegrøften så ud. Nogle husker en grøft med affald i. Andre husker, at der har været vand i grøften, men det kan kun have været i de lavere dele ved enderne.

De fleste husker, at der var en skråning på 1½–2 meters højde. Ingen mener, at der var en vold bag skråningen. De få postkort og fotografier, man har, viser skråningen og ikke andet.

På det sted, hvor den midterste del af »grøften« forsvandt ved Lovsøvejs anlæggelse, er sporene af den fjernet så grundigt, at kortet af Lovsøvejs omprofilering 1938 ikke viser noget som helst af den.

Anderledes forholder det sig med de yderste ender. Der er tydelige spor i begge ender.

Skråningen står i en højde af ca. 2 m mellem Skovvej nr. 31 og 33. Den strækker sig til midt på matrikel 141 ac, hvor den forsvinder på grund af opfyldning. Graven foran den er væk. Kloakrørene fra sygehusets afløb til noret ligger i den. 1949 var det nødvendigt at lægge dem om. Man vidste, at man arbejdede i Helledegrøften, men det har ikke været muligt at finde nogen optegnelser om, hvad man eventuelt har set.

Skråningen er om foråret gul af erantis.

Den anden ende af skråningen stod lige så tydeligt langs vestsiden af sygehusets have til 1962. Da begyndte man at bygge på præstegårdsjorden, som kommunen havde købt. Man fyldte op vest for skrænten. Terrænet blev hævet 1–1½ m, og derved blev skrænten skjult. Der står en række træer i skellet. De følger

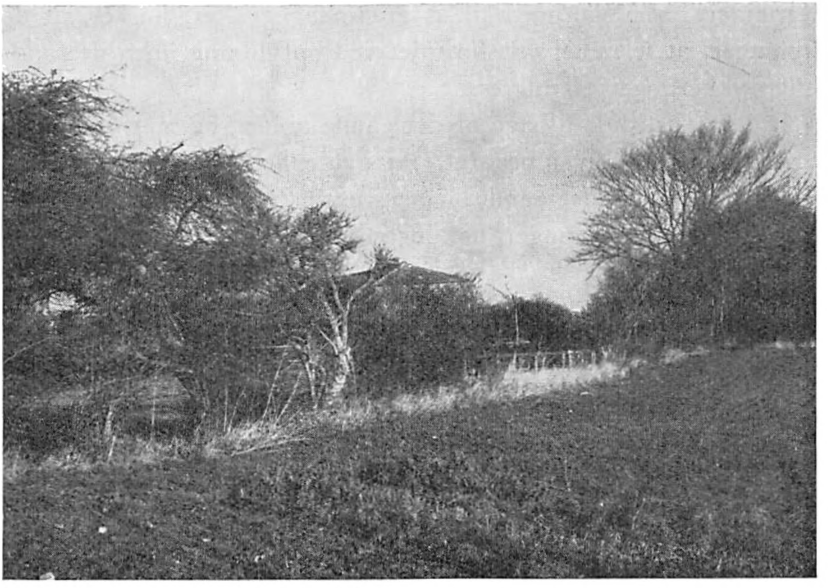

Fig. 4: Træer langs Helledegrøften i skellet mellem sygehuset og Præstevangen. 1976.

Helledegrøften. Der er en lille grøft ved foden af træerne, men selve den gamle grav er udslettet.

Nu og da støder man på sporene. Det skete f. eks. i 1968, da man byggede kirkekontoret. Ved gravningen af grunden stødte man på en opfyldning. Der var muld heri, men også munke- og nonnetagsten. Det var byens gamle grav. Gartner Guldberg, Gigthospitalet, fortæller, at han målte snittet af graven op og fandt, at det svarede til Friis Edvardsens målangivelser.

På matriklerne 133 kunne man ikke finde den gamle kloakledning, da man skulle lægge den om, så man måtte lave søgegrøfter for at finde den. Det viste sig, at ledningen ikke følger Helledegrøften på hele strækningen. Den gamle brønd i den nordlige kant af matrikel 133 k står i den. Her er vi på sikker grund.

Arbejdere, som var med til at grave søgegrøfter, husker, at de kunne se, at terrænet var forhøjet ved opfyldning, men de fandt ellers ikke noget af interesse.

Der er altså lidt tilbage af det gamle anlæg, og man må håbe, at de få rester bliver bevaret. Af uvidenhed eller ligegyldighed har man ødelagt det gamle, men overalt, hvor jeg har henvendt mig for at få oplysninger, har jeg mødt interesse for emnet.

LITTERATUR:

Arild Huitfeldt: Danmarckis Rigis Krønicke. 1600 og 1652.

Friis Edvardsen: En ringe Underretning om Schielschiør Kiøbstads gamle og nuværende Tilstand, 1759.

Historie af Danmark ved *Peter Friderich Suhm.* 10. og 11. Tome 1809.

J. A. Brasen: Historisk Fremstilling af Skielskørs Bymark 1845 (Historisk Tidsskrift VI, side 563–92).

Danmarks Riges Historie ved *Steenstrup, Erslev* m. fl. 1896 og 99.

A. Fabricius: Illustreret Danmarkshistorie for Folket 1854.

Jordebog for Skælskør købstad 1872.

Schultz Danmarkshistorie 1941.

Politikens Danmarkshistorie.

Trap Danmark 1. og flere udgaver.

Kort på Skælskør kommunes tekniske forvaltning.

Ryde-årbogen. Gammeldanske krøniker ved M. Lorenzen XVIII. 1887 1913.

Til majgilde på Omø

Den 1. maj har gennem hundreder af år været den danske bondes nytårsdag – det nye arbejdsårs første dag. På denne dag samledes man også i de gamle bylav for at vælge ny oldermand og for at foretage andre afgørelsen i fællesskabets interesse.

Ved sogneforstanderskabets oprettelse 1841 ophørte den gamle oldermandsinstitution. Tanken var nu, at det gamle landsbysamfund skulle styres i enheder af en anden størrelsesorden end hidtil – enheden skulle nu være sognet. Med i nyordningen var også, at det nu ikke blot var jordbesidderne, der kunne være med i ledelsen. Selvfølgelig kunne man ikke med et slag ændre alt, og flere steder i landet har man også helt op mod vor tid i landområderne haft rester af dette fællesskab. Det kan således nævnes, at den geografiske opdeling for den enkelte snefogeds arbejdsområde fulgte de gamle grænser helt frem til slutningen af 1930'erne, da ordningen blev ophævet.

Hvis man i dag en 1. maj kommer til Omø – en lille ø på ca. 450 ha i den sydlige del af Storebælt – vil man her se og opleve ting, man ellers kun kan læse om som henhørende til fællesskabets tid.

Denne dag er en festdag på øen. Man taler om majfest eller

voldermisse-gilde (volmisgilde), idet dagen er den hellige Walpurgis dødsdag. Man skal denne dag ved auktion bortsælge de fælles græsarealer for det højeste bud, ligesom man også skal sikre sig, at den fællesskabet tilhørende byorne skifter opholdssted.

Ved udskiftningen på Omø blev jorden udlagt til 20 gårde. I dag er der 8 helgårde og 22 halvgårde, idet 11 gårde i tidens løb er blevet delt – arealet svarende til 1 helgård er tillagt husmændene. Fra ældgammel tid har det påhvilet enhver gårdmand, når hans tur kom, at gøre gilde for de andre i bylavet, og dette skifte finder sted efter en bestemt turnus. Tidligere holdt man gilderne på de enkelte gårde, men siden man fik forsamlingshuset (1906), er det henlagt hertil. Som selvskreven til at deltage er enhver gårdejer. Indtil 1921 var det kun ejerne af helgårdene og hovedparcellerne på de delte gårde, der »gav« gilde, medens ejerne af ud-lodderne deltog uden at være med i omgangen som giver. Nu er dette ændret, så enhver må give gildet, når turen kommer. Det fortælles, at en engelt gårdejer engang (1925) undslog sig for »at gøre gildet«, men man holdt blot gildet og sendte siden regningen til den genstridige – man skal ikke sådan prøve at bryde en gammel, hævdvunden tradition. (Der blev ført retssag). Der går således 30 år mellem man skal »give gilde«.

Rækkefølgen for husly til fællesskabets orne følger lidt andre regler, idet en helgård skal have den et helt år, og for halvgårdene gælder det, at de skal have den hver et halvt år – her kommer værtsskabet altså for hver 19 år.

Gildedagen indledes med, at sidste års giver af gildet eller dennes stedfortræder ved 10-tiden går gennem byen og blæser til samling med det gamle byhorn. Dette er den sidste handling, han skal foretage sig i perioden siden sidste majgilde. Gildet, som der sammenkaldes til, afholdes og bekostes af den næste gårdmand, og det er ingen helt billig omgang. Et sådant gilde kan nemt komme til at koste giveren 5–7000 kr. – eller som man siger på

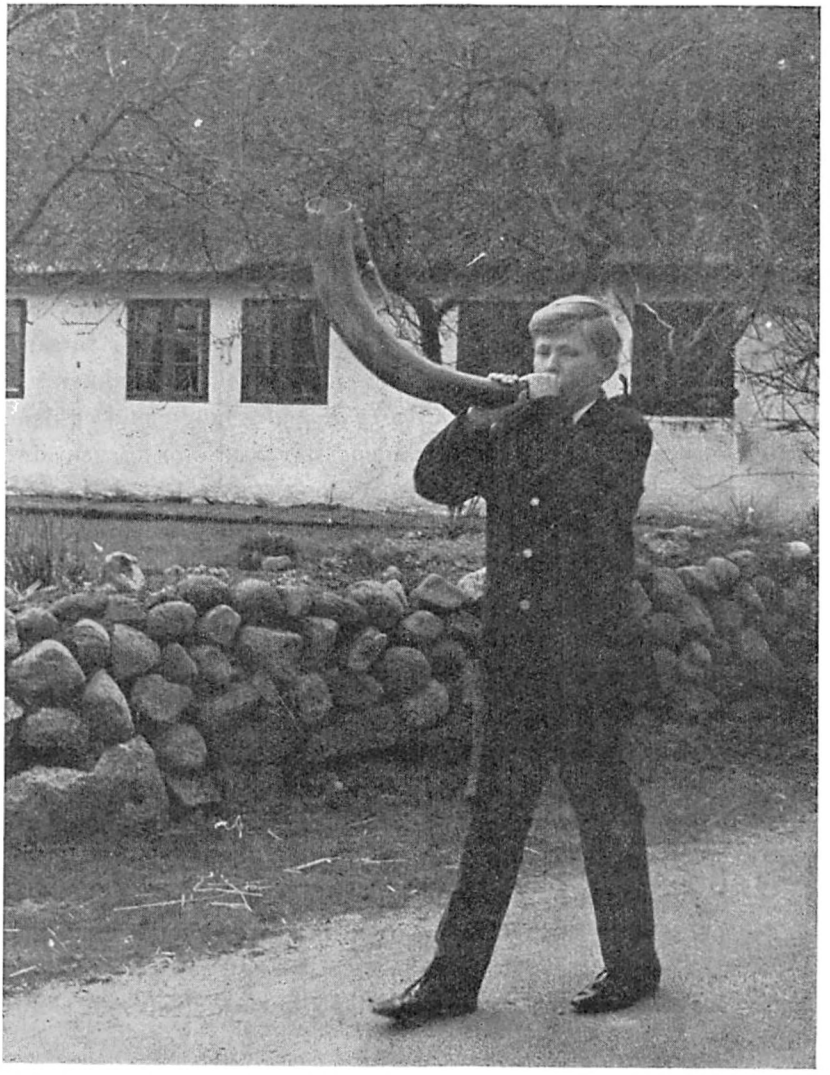

Gustav kalder med det gamle byhorn til samling den 1. maj 1969. Gustavs morfar Carl Madsen gav gildet sidste år, og hans far, Børge Hansen, Skoven, skal holde gildet dette år.

øen: Det er lige så dyrt som at holde sølvbryllup. Nu modtager gildets giver et beløb af den fælles kasse, som får sine indtægter fra auktionen over fællesjorden. Det er dog et symbolsk beløb, idet der kun udbetales 10 kr. (1969).

Foruden gårdejerne inviteres også bosiddende, tidligere gårdejere med. Kun undtagelsesvis bliver der adgang for andre mandlige gæste. For den, der har haft det held at være med, er det blevet en oplevelse, som ikke glemmes.

Umiddelbart efter at de sidste toner fra byhornet har lydt gennem landsbyens gader, begynder folk at indfinde sig i forsamlingshuset. Hurtigt bliver der samlet en lille flok, og snakken går lystigt. De første, der indfinder sig, er de ældre landmænd og dem, der er forhenværende. Alle landmænd har med stor forventning set frem til dagen, der for mange er årets største fest. En enkelt har deltaget i maj-gildet siden 1909, kun afbrudt af indkaldelse til militæret under 1. verdenskrig. Kl. ca. 10.30 er alle kommet – sidst de yngre landmænd, der lige skulle have klaret et par ting endnu efter byhornets kalden, før de kunne trække i stadstøjet og nå frem – og selskabet, der nu tæller ca. 40 personer, går til de festligt dækkede borde.

Der ligger et meget stort arbejde forud for festen. Husmoderen har haft travlt, der skal slagtes gris, og den megen mad skal tilberedes. Selv om damerne ikke har adgang til festen, ligger det ganske klart, at det er deres indsats forud og under selve festen, der er et meget væsentligt indslag i festlighederne. Værten giver maden og en øl til hver. Hvad man ønsker af drikkevarer ud over dette, må man selv skaffe – det gælder øl og snaps.

Der skal hele dagen være hvidtøl på bordet, hvis man skulle ønske denne drik.

Bordene bugner af lækkert, hjemmelavet smørrebrød, »skåret mad«, som Omø-boerne kalder det. Uafbrudt traver damerne af sted mellem forsamlingshusets køkken og bordene – der er fyldte

fade hele tiden. Selv om der bliver spist endog meget og længe ved bordene, synes det, som om lagrene bag forhænget ud til den travle arbejdsplads er uudtømmelige. Mange af deltagerne købte straks ver spisningens begyndelse 1/2 fl. snaps og lidt øl, og meget hurtigt er der en god og humørfyldt stemning. Det er ikke småting, der »forsvinder under vesten« ved en sådan frokost. I løbet af formiddagen fik man besøg af øens postbud og sygeplejerske samt slagteren, der netop denne dag var på øen med sin vogn. Alle fik et stykke mad med, inden de fortsatte deres tur videre på øen.

Kl. ca. 14, efter mere end 3 timers spisning, er frokosten slut, og man er klar til at gå i gang med auktionen over fællesarealerne.

Bestyrelsene, der består af 5 medlemmer, tager plads ved den ene langside af et bord. De fem er oldermanden (auktionarius) og kassereren, der indtil stillingen som sognefoged ophørte var tillagt dette embede – indtil midten af 1920'rne var der antagelig kun disse to. Siden har også tre gårdejere haft sæde i bestyrelsen. De vælges for en toårig periode, medens såvel oldermand som kasserer ikke vælges for en tidsbegrænset periode og ofte har en lang funktidstid – »for livstid«, som man siger. Det må være rigtigt her at nævne, at nogle bruger betegnelsen oldermand om den, der giver gildet, men denne betegnelse tilhører og er sammenfaldende med den valgte auktionarius – eller rettere: et af oldermandens hverv er at fungere som auktionarius.

Alle i salen finder en plads, så de kan følge med i, hvad der sker.

Inden auktionen begynder, bliver der givet en kort redegørelse over problemerne vedrørende fællesarealerne og deres benyttelse. Det nævnes bl. a., at de mange turister, der kommer til øen, ofte benytter disse arealer til camping – det har man heller ikke noget imod, når der blot tages skyldigt hensyn til f. eks. fiskegarn eller indhegnede områder. Også havnepladsen, der for en stor del be-

står af fællesjord, har sine problemer. Den ny storkommune har gennem sit byråd (havneudvalg) ført forhandlinger med øboerne. Man er fra begge sider interesseret i, at færgeforbindelsen til øen er i orden og forholdene omkring havnen de bedste.

Forhandlingerne er endelig afsluttet foråret 1977, idet kommunen, som i en årrække har stået for driften af havnen, har fået skøde på havnearealerne.

Man er nu klar til auktionen over fællesarealerne, i alt 7 lodder. Det er kun gårdejere eller deres stedfortrædere, der må byde. Det hele foregår i en livlig og humørfyldt atmosfære. Der kommer tilråb af forskellig art fra salen – små bemærkninger, som man skal være stedkendt og Omø-bo for at kende dybden i – og gang på gang udløses latteren, der bølger gennem rummet, og for en kort stund hæmmes auktionarius i sit virke. Det er en hel sport at byde »små beløb« – f. eks. 1 kr. –, men sluttelig når man frem til et sidste bud for det enkelte område. Nogle stykker »købes«, fordi man vil leje dem ud til fiskerne (som tørreplads for garn), nogle skal benyttes til græsning, og atter andre erhverves, fordi der er god jagt det pågældende sted.

Pengene, der kommer ind ved auktionen, bliver delt mellem gårdejerne efter ejendommenes størrelse. Der skal dog også tages et beløb til skat, og som nævnt skal den gårdejer, der »giver« gildet, have et beløb på 10 kr. til at nedbringe sine udgifter med. Det ældste regnskab er fra 1864, og i de gamle bøger er der fra dette år og frem til i dag ført nøjagtigt regnskab over hvert års indtægter og udgifter.

Når auktionen er overstået, bliver der serveret kaffe med dejlig hjemmebagt kringle. Hen under aften går en del hjem for at passe dyrene, der skal fodres og malkes.

Kl. 18.30 mødes man igen til spisning. Der er tradition for flæskesteg med rødkål og en kop kaffe ovenpå, og hertil serveres hjemmebagte småkager. De næste par timer snakker man, spiller

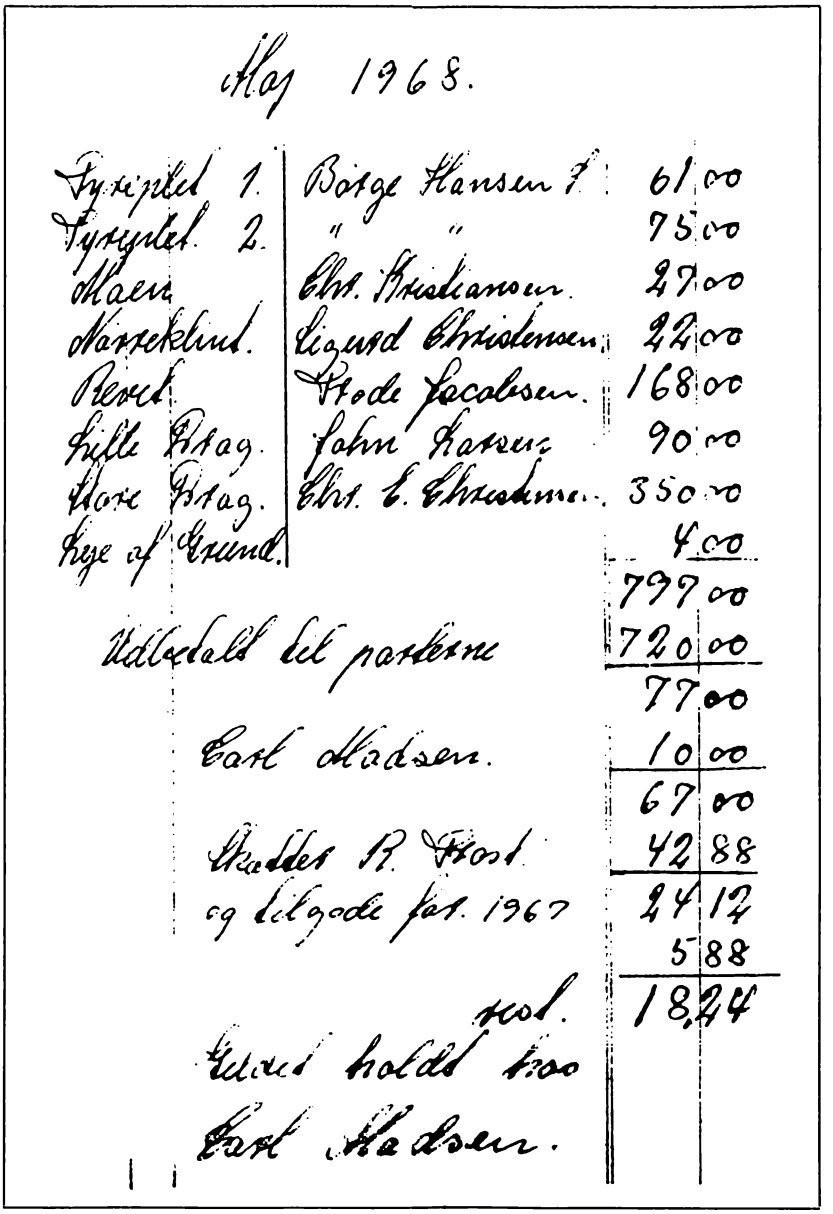

Maj 1968.

Tyreplet 1.	Börge Hansen F.	61	00
Tyreplet 2.	" "	75	00
Maen	Chr. Kristiansen.	27	00
Nörreklint.	Sigurd Christensen.	22	00
Revet	Frode Jacobsen.	168	00
Lille Brag.	John Larsen	90	00
Store Brag.	Chr. E. Christensen.	350	00
Leje af Grund.		4	00
		797	00
Udbetalt til parterne		720	00
		77	00
Carl Madsen.		10	00
		67	00
Skatter R. Frost		42	88
og tilgode for 1967		24	12
		5	88
rest.		18	24

Gildet holdt hos
Carl Madsen.

Et blad fra den gamle regnskabsbog.

kort og hygger sig sammen. Når man kommer ud på aftenen, bliver der igen serveret »skåret mad«, inden man skal hjem.

Majgildet, der har rod helt tilbage i det gamle landsbyfællesskab, er dermed til ende. I dag har det ikke samme betydning som forhen, men man vil ikke være det foruden. Givet er det, at mændene med forventning ser frem til 1. maj med samvær og bugnende borde. Om kvinderne, der har alt besværet før og under gildet, finder gildet lige så spændende, er en anden sag.

☆

Indtil omkring 1910 holdt husmændene på Omø et tilsvarende gilde. Man havde også her en valgt oldermand, og han havde ret til at komme med til gårdmændenes gilde 1. maj. Husmandsgildet fandt sted fastelavnsmandag, og det var kun mændene, der deltog. Det store forarbejde før og opvartningen under festen krævede også her en stor indsats fra husmoderen og hendes medhjælpere. Middagen bestod af hvidkål/brunkål med stegt flæsk, men senere gik man over til flæskesteg. Ud på aftenen serveredes æggekage.

2. pinsedag om eftermiddagen samledes husmændene i mosen, idet man denne dag delte brugsretten til de 20 moselodder mellem sig for den kommende sommer. Der var i alt 10 husmænd på øen, og de havde 1 gårds areal. De enkelte lodder var afgrænset med skelhuller, der i dagens anledning var renset op. Enhver husmand havde til mødestedet medbragt 2 sten, som han havde kendetegn på. Alle 20 sten blev nu lagt i en hue, og en dreng fik den opgave at lægge en sten i hert skelhul. Når de var fordelt, gik man i gang med at finde sine sten og dermed det mosestykke, som man havde erhvervet brugsretten over. Hvis man havde lyst til at bytte indbyrdes, var dette tilladt. Denne dag delte man også pengene fra 1. maj gildet (1 gårds andel) mellem husmændene.

LITTERATUR:
Aug. F. Schmidt: Oldermand og bystævne.
Poul Meyer: Danske bylag.
Sorø Amtstidende 11. september 1925.
Samtale med »Stoffer«, *Christian Christoffersen.*
Egne optegnelser fra 1. maj 1969 (herunder lydbånd).
Samtaler med sognefoged *R. Frost* og lærer *Ib Andersen.*

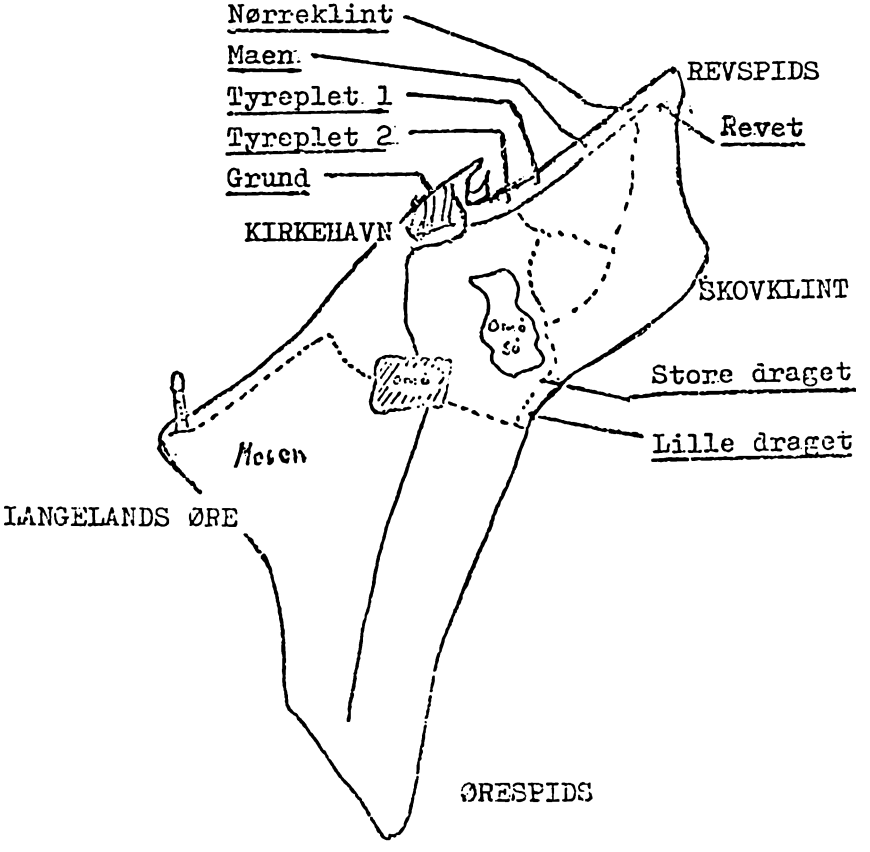

Kort med angivelse af de enkelte lodder.

Kulturbilleder
- skildringer fra Fuglebjerg-egnens fortid

Af *Erling Petersen*

1. Fuglebjerg Kro

Om Fuglebjerg Kro kan fortælles, at den fik sin bevilling og sit privilegium den 12. november 1692, men det kan meget vel tænkes, at der allerede inden denne dato uden bevilling er blevet solgt øl og brændevin i Fuglebjerg by. Ulovligt krohold var intet særsyn i hine tider, og når det i 1677 oplyses om den daværende sognepræst, Christen Jensen Farsovius, at han havde levet i dagligt drukkenskab og fylderi i kroen, er det rimeligt at antage, at denne kro var beliggende i Fuglebjerg.

Den nærmeste kro lå ellers i Kyse, hvor Mads Kromand nævnes 1652. Syv år senere, under Svenskekrigen, omtales Peder Kromand og i 1687 Anders Kromand, men i tiden derefter ses ingen kromand omtalt i Kyse. Selve kroen nævnes dog så sent som 1716. Den 24. oktober dette år begravede sognepræsten i Vallensved, hr. Bertel Brun, en møllersvend, om hvem det oplyses, at han døde i Kyse Kro. Denne oplysning tilkendegiver imidlertid næppe, at der endnu på dette tidspunkt var krohold i Kyse, men snarere, at sognets folk af gammel vane har brugt betegnelsen Kyse Kro om det tidligere krohus. Sandsynligvis har oprettelsen af en kro

Fig. 1: Fuglebjerg Kro. Foto fra 1868, da Frederik VII's monument blev rejst.

i Fuglebjerg taget næringen fra Kyse Kro og derved givet den dødsstødet.

Navnet på den første kromand i Fuglebjerg kendes ikke. Derimod vides det med sikkerhed, at kroen med det tilhørende privilegium i en årrække ejedes af sognedegnen til Krummerup og Fuglebjerg menigheder, Frands Olsen Dorph, og at han til december termin 1724 afhændede den til egnens største godsbesidder, Carl Adolf von Plessen.

Naturligvis var det ikke den højadelige herres agt selv at agere kroholder. Han var kun interesseret i at eje kroen og havde derfor andre til at drive den. Allerede Frands Dorph havde fæstet kroen bort, da han jo selv havde så mange andre jern i ilden, og efter alt at dømme var det degnens tidligere fæster, der fortsatte som

kromand i Fuglebjerg, efter at von Plessen havde fået skøde på kroen. Han hed Christoffer Foss og synes at have haft kroen i fæste i årene mellem 1720 og 1730; men det var vist kun med nød og næppe, han fik sit udkomme af kroholdet. Af amtsregnskabet for 1725 ses for det første, at der indtil dette år aldrig var blevet betalt konsumtion, dvs. forbrugsafgifter, af kroen, for det andet, at Christoffer Foss i den tid, han havde været fæster af kroen, aldrig havde svaret skat, og for det tredie, at han i øvrigt heller aldrig havde været i stand dertil. Kroen havde nemlig en alt for ringe søgning, og grunden var ganske simpelt den, at kun én landevej passerede forbi den, nemlig landevejen Næstved–Slagelse. Så var Dalmose Kro meget bedre stillet. Den lå jo ved en mere befærdet landevej med forbindelser til såvel Næstved som Skælskør og Korsør og havde derfor betydeligt større søgning end kroen i Fuglebjerg.

Christoffer Foss sad da også og hakkede i det og fik, som tiden gik, en stadig større gæld at trækkes med, og da han så godt som intet betalte af det, han skyldte, blev hans kreditorer ret så umedgørlige. I 1728 blev det helt galt, og nettet begyndte at trække sig sammen om kromanden. Den 11. december 1727 havde monsieur Bundesen i Slagelse præsenteret ham for en regning lydende på 18 rdl. 5 mk. 6 sk., men da han ingen penge havde fået, stævnede han Christoffer Foss til herredstinget, hvor han den 5. februar 1728 dømtes til at betale sin gæld med et tillæg af 2 rdl. 4 mk. i sagsomkostninger. Otte dage senere blev han af monsieur Niels Stub i Skælskør stævnet for betalingen af et anker fransk vin, som han havde købt allerede den 23. juni 1725, og som havde kostet 4 rdl. Også den regning blev han dømt til at betale – denne gang med et tillæg af 2 rdl. for processen.

Nu begyndte lavinen for alvor at rulle. Sagen var den, at Foss også stod i restance for sine afgifter, og da han ikke ejede kon-

gens mønt, blev der gjort udlæg i hans bo. Den 14. oktober samme år blev der på tinge lyst til auktion, der skulle holdes hos smeden Sigvard Henriksen i Flakkebjerg, over en del løsøre, bestående af gangklæder, kobber og tin, tilhørende kromanden Christoffer Foss i Fuglebjerg og efter dom udlagt til betaling. Auktionen var fastsat til den 19. oktober, men allerede samme dag, den blev lyst på tinget, blev kromanden af inspektøren på Førslevgaard, Bert Niemann,. stævnet for de restancer, han havde pådraget sig, med krav om betaling og om fæstets fortabelse. Det var den 21. oktober, Christoffer Foss skulle møde for retten, men han gjorde sig ikke den ulejlighed at møde, og han udeblev også den følgende tingdag, da birkeskriveren Thomas Martin fra Førslev var mødt op på Niemanns vegne og oplyste retten om, at kromandens restancer til von Plessen for det første drejede sig om kroleje til påske 1728, i alt 9 rdl., som han endnu var sit herskab skyldig, og for det andet om afgiften af kroen for et halvt år, regnet fra påske til Mikkelsdag. Det drejede sig i dette tilfælde om 10 rdl. 3 mk., men den samlede restance, der således androg 19 rdl. 3 mk. i det hele, havde trods gentagne henvendelser ikke været til at bekomme i mindelighed.

Thomas Martin satte derfor i rette, at Christoffer Foss skulle dømmes til at betale denne restance, så hans høje herskab i alle måder blev holdt skadesløs, samt processens omkostninger med 3 rdl. Da kromanden som nævnt ikke havde vist sig på tinget, blev det ham pålagt at møde to uger senere, ifald han havde noget at indvende imod det, Thomas Martin havde fremført. Christoffer Foss vidste imidlertid, hvad klokken var slået, og viste sig ikke på tinge. Sagen blev så optaget til dommerens afgørelse, og den 9. december 1728 fastslog herredsfoged Eskild Bruun kort og godt, at da Christoffer Foss af Fuglebjerg hverken selv var mødt eller havde ladet andre møde på sine vegne for at imødegå den fordring på 19 rdl. 3 mk., som inspektør Niemann på sit herskabs

vegne havde ladet fremlægge i retten, så burde han inden 15 dage betale sine restancer samt sagens omkostninger med 2 rdl.

Skønt kromanden i stævnemålet blev truet med at have sit fæste forbrudt, så beholdt han dog i dette tilfælde tilsyneladende skindet på næsen. Men det blev kun en stakket frist. Han blev nemlig, trods dommen, ikke bedre til at betale, og kun godt tre måneder efter, at den sidste dom var fældet over ham, blev han igen kaldt for retten, denne gang af forvalteren på Harrestedgaard, Nicolay Aasdorph, der den 17. marts 1729 fremstillede sine to kaldsmænd, som han så hyppigt gjorde brug af, nemlig Jeppe Staffensen og Peder Nielsen, der begge boede i Kyse, og som oplyste, at de havde indstævnet kromanden Christoffer Foss i Fuglebjerg Kro – ikke alene for de restancer, han havde pådraget sig til Nicolay Aasdorphs herskab, men også for at høre forbudsvidner forklare, hvad der allerede var registreret og vurderet af kromandens bo og midler og gjort lovligt forbud på til betaling af de resterende afgifter og til reparation af kroens brøstfældighed.

Aasdorph ville også have fire mænd udmeldt på tinge til at syne kroen og efterse, hvad der måtte forefindes af brøstfældighed på bygningerne; men forinden fremstillede han sine to forbudsvidner, Peder Larsen og Jacob Pedersen fra Fuglebjerg, og de kunne oplyse, at de otte dage i forvejen hos Christoffer Foss havde ladet registrere og vurdere en del bohave og nogle bæster (heste) og ved samme lejlighed gjort forbud på disse ejendele, hvilket betød, at kromanden ikke måtte føre dem bort fra kroen, så længe sagen mod ham stod på.

Derefter gjorde Aasdorph gældende, at forbudet var gjort for at skaffe dækning for gælden og brøstfældigheden, fordi han havde erfaret, at Christoffer Foss var sindet at flytte uden for godset, og at der nu kun fandtes den smule bohave i kroen, som de to forbudsvidner havde registreret og vurderet.

Christoffer Foss mødte som sædvanlig ikke, men havde dog i

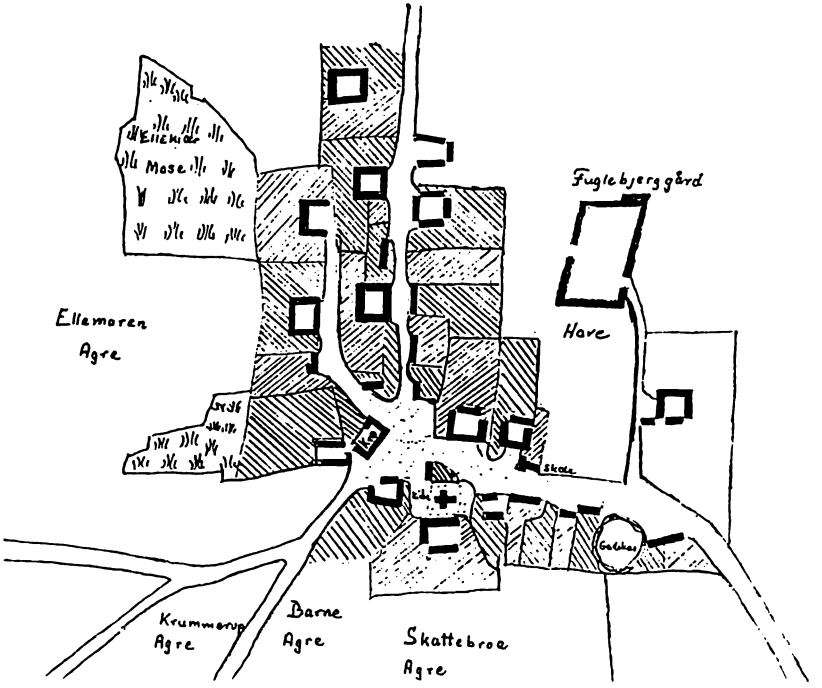

Fig. 2: Fuglebjerg 1793. Landsbyerne forandrede sig ikke væsentligt i løbet af 1700-tallet. Beliggenheden af gårde og huse har uden tvivl været den samme i 1730.

sit sted sendt prokurator Søren Lintrup fra Slagelse, der mente, at Aasdorph sigtede mod at få dom over Foss, men så længe han ikke havde fremlagt lejebrev eller andet bevis på, at kromanden var pligtig til at svare til fæld ved fratrædelsen, eller oplyst, hvad Foss skyldte i leje, kunne han ikke svare videre til det, Aasdorph havde forelagt i retten.

Monsieur Aasdorph svarede hertil, at Christoffer Foss var skyldig at betale kroens afgift til von Plessen med 21 rdl. Hvad brøstfældigheden angik, så måtte de synsmænd, som han nu ønskede

udmeldt, til sin tid gøre rede derfor. Aasdorph håbede, at dommeren ved sin kendelse ville undlade at ophæve det ovenfor omtalte forbud.

Søren Lintrup noterede sig von Plessens krav om 21 rdl., men var lidt forundret over det, da Foss over for ham havde foregivet, at han havde betalt sin lejeafgift indtil påske 1728, og at han ikke var pligtig til at svare afgiften, førend den forfaldt; men det ville jo nok kunne ses, når Aasdorph til sin tid i retten fremviste lejebrevet på kroen. Hertil svarede Aasdorph, at når Christoffer Foss ville betale sin resterende lejeafgift af kroen og i øvrigt afgive forsikring om at skaffe kroens bygninger sat i forsvarlig stand, så ville sagen dermed have sin rigtighed. Desuden lovede forvalteren, at han på tingdagen næstefter ville fyldestgøre loven, både med hensyn til forbudet, lejebrevet og restancernes rigtighed. Herredsfogeden besluttede så at tage sagen i betænkning til den følgende tingdag og samtidig foretage udmeldelse af fire uvildige mænd til at syne og vurdere kroens brøstfældighed.

I øvrigt havde forvalter Aasdorph haft hele to stævninger til Christoffer Foss på denne 17. marts 1729. Samtidig med, at Jeppe Staffensen og Peder Nielsen havde stævnet ham for restancerne på kroen, havde de indstævnet ham for en del penge, som han skyldte smeden Ole Olsen i Fuglebjerg; men også denne sag blev udsat en uge.

Torsdag den 24. marts, da tinget igen var sat, skete der det mærkelige, at da Søren Lintrup på kromandens vegne mødte op for at søge oplyst, hvad forvalteren fra Harrested havde at fremkomme med i sagen, og dommeren derefter spurgte, om Aasdorph var kommet til stede i retten, fik han intet svar. Han var og blev borte, og herredsfoged Eskild Bruun henviste sagen til et nyt stævnemål. Det kom imidlertid aldrig, og årsagen var formentlig, at Christoffer Foss i ugen siden sidste tingdag havde haft held til at få sit mellemværende med herskabet ud af verden og glemt at

give prokuratoren meddelelse derom. Også gælden til smeden synes bragt ud af verden. Christoffer Foss blev i hvert fald ikke oftere sagsøgt for disse gældsposter.

Men med tilværelsen som kroholder i Fuglebjerg var det helt forbi. I den henseende havde han forlængst opgivet ævred. Når han ikke den 9. december 1728 blev dømt til at have sit fæste for brudt, skyldtes det, at han inden da frivilligt havde givet kroen fra sig, og at von Plessen meget hurtigt fandt en ny fæster til Fuglebjerg Kro. På det tidspunkt, da Aasdorph greb ind med sit stævnemål, var Christoffer Foss i fuld gang med at ordne sine sager, så han kunne forlade Fuglebjerg, og det var derfor på høje tid, at der blev foretaget en vurdering af kroens brøstfældighed.

Den nye fæster af Fuglebjerg Kro var monsieur Peter Grønhøst. Hvor han kom fra vides ikke, men antagelig havde han på forhånd haft nogen tilknytning til de plessenske godser. Torsdag den 30. november 1730 mødte han frem på Flakkebjerg herredsting og irettelagde fire dokumenter, som blev tilført protokollen. Det første dokument var fæstebrevet, udstedt på Vemmetofte den 13. november 1728 og underskrevet af geheimeråd von Plessen selv, på det privilegerede krohus i Fuglebjerg by, som han nu i to år havde beboet. Dernæst fremlagde han den højsalige kong Frederik den Fjerdes konfirmation på det af hans fader, Christian den Femte, i 1692 meddelte privilegium på Fuglebjerg Kro, dateret Københavns slot den 1. maj 1700. Det var ganske vist kun en kopi, men Grønhøst kunne bekræfte, at den var ligelydende med originalen. Det tredie dokument var en taksation over konsumtionen, der årlig skulle svares af krohuset til Antvorskov amtsstue. Den var dateret Antvorskov den 10. november 1725, mens generalmajor von Donop var amtmand, og kopiens rigtighed var bekræftet af amtsforvalter Bruun. Det sidste dokument var en synsforretning, taget over Fuglebjerg Kros brøstfældighed den 29. marts 1729, som ligeledes blev fremlagt til læsning og påskrift.

Efter at have fremlagt disse fire dokumenter begærede Peter Grønhøst at få udtaget et tingsvidne, og i den anledning havde forvalter Nicolay Aasdorph fra Harrested givet møde. Han tillod gerne på von Plessens vegne, at Peter Grønhøst »til sin formeenende sickerhed og efterretning i tiiden« lod fæstebrevet indføre i protokollen. Derpå fik Peter Grønhøst det ønskede tingsvidne, og med det i hænde havde han sit på det tørre. Han vidste nu, hvor han stod med hensyn til fæstebrev, privilegium og synsforretning, og kunne ikke hænges op på sin forgængers forsømmelser.

Der er intet oplyst om, hvor længe Peter Grønhøst var kromand i Fuglebjerg, men det ser i hvert fald ud til, at han i modsætning til Christoffer Foss var i stand til at svare enhver sit, for så vidt som han aldrig ses indstævnet for restancer eller gæld, og det er ret bemærkelsesværdigt, eftersom Fuglebjerg Kro på den tid ikke synes at have været noget særlig indbringende foretagende – og først blev det langt oppe i tiden.

Frederik Løwenørn, der var amtmand over Antvorskov fra 1751 til sin død i 1779, lod på et vist tidspunkt foretage et eftersyn i nogle af amtets kroer og meddelte derefter, at afgiften for kromanden i Fuglebjerg, der på den tid hed Peder Abildgaard, skulle forhøjes fra 4 til 10 rdl. Denne meddelelse fik kromanden til at bryde ud i en lang jammerklage og erklære, at han på ingen måde kunne give mere end 4 rdl., fordi kroen lå ved Næstved–Slagelse landevej, der kun var af ringe betydning og uden videre trafik, så hans kro derfor havde begrænset søgning. Peder Abildgaards klage bar frugt. Han slap med at betale 4 rdl. og lovede til gengæld at købe sit forbrug i den nærmeste købstad. Det var ellers kun påbudt for kroer, der lå inden for to mils afstand fra en købstad, men i Løwenørns embedstid indkom der så mange klager fra købstadborgere, der så deres næring truet af ulovligt krohold med bryggen og brænden, der var ved at tage overhånd på landet – også på de steder, der lå inden for de påbudte to mil.

II. Så gode venner var de vist...

Den 20. februar 1727 lod købmanden Hans Ostenfeld Kaad fra Slagelse tre mænd fra Fuglebjerg stævne til Flakkebjerg herredsting for penge, de var blevet ham skyldige. Den ene af disse tre var den daværende forpagter på Fuglebjerggaard, Aage Andersen. De to andre hed Ole Torkildsen og Jens Ørn. Ole Torkildsen havde den 2. september købt et lispund Memels hør (dvs. hør, importeret fra Memel i Litauen) for 1 rdl. 2 mk., men endnu ikke betalt det, og Jens Ørn havde den 4. september samme år lånt 1 mk. af købmanden, men siden ladet hånt om sin gæld. De sad imidlertid begge frejdigt stævningen overhørig og blev omsider den 8. maj 1727 dømt til at betale, hvad de skyldte, og dertil to slette daler i sagsomkostninger.

Så let blev den gode købmand dog ikke færdig med forpagteren på Fuglebjerggaard, der havde mere at gøre godt med end de to andre og derfor bedre kunne stå en proces igennem. Købmand Kaad havde ganske vist i retten fremlagt en regning på 55 rdl. 2 sk., med et fradrag på 25 rdl., som var betalt, samt 13 rdl. for 20 ugers kost og logi, så forpagteren nu kun skyldte ham 17 rdl. 2 sk., men Aage Andersen, der var meget utilfreds med købmandens udregninger, havde antaget Jochum Lorentz Sandroe fra Eggeslevmagle som sin prokurator, og han forstod til fulde den kunst at trække en sag i langdrag.

Han forlangte til en begyndelse regningen udleveret til besvarelse to uger senere, men det viste sig, at han denne dag skulle møde for Sjællandsfar landsting i Ringsted, så det gav en yderligere udsættelse. Først den 27. marts fik han igen stunder til at møde i sagen, men det viste sig da, at han på Aage Andersens vegne havde udtaget kontrastævning imod Hans Ostenfeld Kaad såvel for adskillige urigtigheder i hans fordring som for det, han endnu skyldte Aage Andersen, men også for at fremvise den af-

regning, han havde påberåbt sig, sin hovedbog eller et andet lovskikket bevis.

Denne kontrastævning betød, at sagen udsattes endnu mere, og først den 17. april mødte Sandroe i retten og tilbageleverede Ostenfeld Kaads regning, hvorefter han fremlagde Aage Andersens kontraregning. Om sagen nu var blevet så speget, at ingen af parterne længere var i stand til at finde ud af, hvad der var op, og hvad der var ned, får stå hen, men den 15. maj så Ostenfeld Kaad sig nødsaget til at udtage ny stævning mod Aage Andersen, og han benyttede samtidig lejligheden til at indstævne skoleholderen i Fuglebjerg, Niels Winding Dorph, søn af den virksomme degn i Krummerup, og kromanden i Fuglebjerg, Christoffer Foss, som vidner i sagen. Ingen af dem ulejligede sig med at give møde, og det samme var tilfældet 14 dage senere. Dog blev der den dag fremlagt en attest udstedt den 6. maj af skoleholderen, og det fremgik af denne, at Hans Ostenfeld Kaad på Aage Andersens forlangende havde købt et par sko til Mette Bangs, men da han ingen betaling havde fået for dem, havde han uden videre skrevet dem på sin regning til forpagteren.

Tiden gik. Dagene blev til uger og ugerne til måneder. Snart var Ostenfeld Kaad uden for herredet, så var monsieur Sandroe på Sjællandsfar landsting, hvis ikke andre gøremål stillede sig hindrende i vejen, og undertiden var Aage Andersen i København. Følgen var, at udsættelse fulgte på udsættelse, og først den 28. august mødte Sandroe og Aage Andersen begge frem på tinge og fremlagde nogle attester skrevet af monsieur Niels Stub i Skælskør, af monsieur Christian Wulffram i Fuglebjerg, af Lorentz Arf i Lorup og af skoleholderen i Fuglebjerg. Med dem i hånden søgte Sandroe at føre bevis for, at Ostenfeld Kaads regning var helt hen i vejret, og Aage Andersen tilbød at aflægge ed på, at købmanden havde fået mere af ham, end han havde trukket fra på regningen. Desuden havde han kun regnet kost og logi til 4

mk., men burde mindst give én rigsdaler, eftersom det tydeligt fremgik af de fremlagte attester, at Ostenfeld Kaad, mens han var på Fuglebjerggaard, foruden kost og kammer, seng og opvartning ikke bare havde haft alle lofterne over forpagterens stueværelser, men også en kælder til at forvare sine købmandsvarer i, og samtidig havde alt været under lås og lukke. Dertil kom, at han også havde fået græs og foder til sine heste, og det burde han naturligvis ligeledes give Aage Andersen betaling for. Desuden havde forpagteren til gode for en halv tønde øl, som Ostenfeld Kaad havde spildt.

Den 4. september kom turen til Ostenfeld Kaads prokurator, Jørgen Jacobsen Friis fra Slagelse. Han henholdt sig til det, han forhen havde sagt, og æskede dom, så sagen omsider kunne få en ende. Han lagde ikke skjul på sin utålmodighed. Sandroe, der for en gangs skyld ikke var forhindret i at være til stede, oplyste, at Aage Andersen var villig til at bekræfte sin regning ved at aflægge ed, men eftersom han var rejst til Fyn i nødvendige forretninger, anmodede Sandroe dommeren om at udsætte sagen, ifald den skulle afgøres ved ed. Det protesterede Jørgen Friis meget kraftigt imod, men Sandroe blev ved sit, og meningsudvekslingen mellem de to lovtrækkere endte med, at herredsfogeden pålagde dem hver især at skaffe sig et udtog af protokollen til deres oplysning. Derefter ville han så afsige dommen.

Endelig, den 16. oktober 1727, faldt så herredsfogedens kendelse. Efter en meget nøje gennemgang af sagen, hvorunder dommeren både nævnte det urimelige i, at Aage Andersen selv satte pris og takst på de varer, han havde fået af monsieur Kaad, og det lige så urimelige i, at købmanden skulle have alle de goder hos forpagteren for kun 4 mk. om ugen, kom herredsfogeden til det resultat, at Aage Andersen skulle betale Ostenfeld Kaads regning bortset fra de 25 rdl., som han havde betalt, men af de reste-

rende 30 rdl. 2 sk. skulle købmanden lade sig dekortere for 10 mk., som forpagteren havde betalt for en tønde malt, 4 mk. 4 sk. for fruentimmerskoene, som Kaad havde købt, men taget med sig igen, 20 rdl. for kost og logi, 3 rdl. 4 mk. 12 sk. for foder og græs til hans bæster samt 1 rdl. for øllet, han havde spildt, i alt 27 rdl. 1 mk. Dog skulle Aage Andersen først gøre sin korporlige ed på, at han og Ostenfeld Kaad havde akkorderet om 1 rdl. ugentlig for kost og logi, at malten var betalt, at han ikke havde fået de omtalte sko, men leveret dem til købmnden igen, og at denne havde lovet at erstatte det spildte øl med 1 rdl. Men hvis Aage Andersen ikke inden fjorten dage kunne eller ville aflægge ed, så skulle det tillades Ostenfeld Kaad til samme tid at gøre sin ed, og i det tilfælde skulle Aage Andersen som den sigtede have tabt sin sag og derefter betale til købmanden den endelige rest med 14 rdl. 2 mk. 6 sk.

Om forpagter Aage Andersen aflagde eden, kan ikke ses, men det har han formodentlig gjort. Der er et og andet i hele affæren, der tyder på, at de to herrer, købmanden fra Slagelse og forpagteren på Fuglebjerggaard, sammen med Christian Wulffram, Lorentz Arf og skoleholderen Niels Winding Dorph har hygget sig gevaldigt sammen i de 20 uger, Ostenfeld Kaad på handelens vegne opholdt sig i Fuglebjerg, men da det kom til stykket, har de ikke kunnet enes om at betale gildet.

Om Hans Ostenfeld Kaad kan oplyses, at han i 1740 boede i Stampes gård, og at han var øjenvidne til branden i Slagelse natten mellem den 28. og 29. april 1740, da hans ejendom på den østre side af Fruegade var ved at gå op i luer. Den tog dog kun skade for 50 rdl. – Om Aage Andersen vides så godt som intet, og savnet af en kirkebog for Fuglebjerg sogn i årene før 1760 samt mangelen på ældre arkivalier fra de plessenske godser har gjort al videre efterforskning vanskelig.

III. Det forsvundne ordensbånd

Monsieur Christian Wulffram, der en tid havde været i tjeneste hos Carl Adolf von Plessen, men som af forskellige årsager var sat fra sin bestilling, lod i maj 1726 udtage stævning mod pigen Margrethe Arenholtsdatter på Gunderslevholm, der havde fremsat nogle, efter *hans* mening, ubeviselige beskyldninger og derved forårsaget hans afskedigelse. Ved samme lejlighed indstævnede han også en række mennesker, som skulle vidne i sagen, og blandt dem var ikke mindre end fem mænd fra Fuglebjerg, nemlig bymændene Laurids Olsen, Niels Pedersen og Jens Clemmensen, kromanden Christoffer Foss og Fuglebjerggaards forpagter, Aage Andersen. De øvrige vidner var inspektør Gert Niemann, Peder Morbech, Mogens Weinholt, Nicolay Pedersen og Johannes Mørch, der alle var ansat hos von Plessen og havde hjemme på Gunderslevholm. Der var dog ingen af dem, der havde givet møde, da sagen den 23. maj skulle for retten, og da Wulffframs prokurator, Jochum Lorentz Sandroe, tre uger senere krævede vidnerne ført, blev der ingen bukser af det skind, fordi von Plessens prokurator, Jørgen Jacobsen Friis, var mødt op og gjorde indsigelse mod, at sagen blev behandlet på herredstinget, eftersom hele affæren var opkommet ved, at von Plessens ordensbånd og ægte ridderkors på mærkværdig vis var forsvundet, således at der netop nu verserede en sag desangående for Harrested og Førslev annekterede birketing – en sag, der var begyndt længe før Wulffram havde udtaget stævning imod Margrethe Arenholtsdatter.

Næsten hele tingdagen den 13. juni var Friis og Sandroe i hæftig diskurs herom. De protesterede på skift og appellerede om medhold hos herredsfogeden, der imidlertid valgte at tænke nøjere over tingene en fjorten dages tid. Der gik dog hele tre uger, fordi herredsfogeden var i København den 27. juni, men da han igen den 4. juli sad i dommersædet, mødte Jørgen Friis og gjorde gæl-

Fig. 3: Carl Adolph v. Plessen, 1678–1758, statsmand og godsejer, købte 1723–25 i alt 7 hovedgårde i Øster Flakkebjerg herred mellem Bavelse sø og Karrebæksminde.

dende, at såfremt man ville føre vidner i denne sag, så burde hans excellence, hr. geheimeråd og overkæmmerer von Plessen lovligt stævnes. Derefter resolverede dommeren, at Christian Wulffram og hans prokurator skulle give von Plessen lovligt stævnemål, og så snart det var sket, kunne vidnesbyrd og tingsvidne blive udstedt fra herredstinget, men der kunne ikke afsiges kendelse i sagen. Det måtte ske ved Harrested-Førslev birkeret, hvor den netop var ved at blive behandlet.

Der var således ingen vej udenom for Christian Wulffram, der måtte bide i det sure æble og påtage sig både besværet og bekostningen ved et nyt stævnemål, og den 15. august 1726 mødte to mænd fra Flakkebjerg op på tinge og meddelte, at de lovligt havde hidstævnet Jørgen Friis fra Slagelse og flere andre for at høre vidnesbyrd i den sag om højædle og velbårne hr. geheimeråd von Plessens ridderordensbånd og ægte kors, som Margrethe Arenholtsdatter på Kastrupgaard skulle have tilegnet sig og senere aflagt flere forskellige tilståelser om.

Hverken Jørgen Friis eller Margrethe Arenholtsdatter mødte på tinge den 15. august, men nogle af vidnerne havde dog givet møde, deriblandt mølleren Henrich Raun fra Krummerup, der, sin vane tro, villigt og gerne fortalte, hvad han havde hørt og set i denne kildne sag. Han berettede, at han for en 10–11 uger siden havde stået på Krummerup gade og set Christian Wulffram komme fra kirkegården og gå ind til præsten, hr. Johannes Prom, og lidt senere så han Margrethe Arenholtsdatter komme sammen med Thomas Nielsen fra Haldagermagle og gå samme vej ind til præsten. Da der var gået en rum tid, og ingen af dem viste sig igen, blev Henrich Raun nysgerrig og gjorde sig et ærinde i præstegården, hvor han hørte præsten sige til kvinden: »O, Margrethe, hvorfor er I så ustadig i jeres bekendelse? Tilforn har I sagt ét – og nu et andet!«

Margrethe Arenholtsdatter sagde så, at det var monsieur Wulf-

fram, der havde flyet (givet) hende ridderbåndet, men denne fo'r straks op og sagde: »Hvor tør I lyve så skammeligt på mig?« Og han svor nogle grumme eder om sin uskyldighed for præsten. Men kvinden svarede roligt: »Ja, flyede I mig det ikke, så har I kastet det på gulvet, så at jeg kunne tage det op.« Men der faldt endnu mange ord, som Henrich Raun endnu så lang tid efter ikke kunne erindre sig.

Derefter forlod Margrethe Arenholtsdatter præstegården og begyndte at gå op ad vejen til Fuglebjerg, og hun sagde, at hun ville gå til Gunderslevholm til ridefogeden, men Wulffram, der var fulgt efter, kaldte på hende og sagde, at hun skulle bie, men det ville hun ikke. Han løb så hen til hende på Krummerup gade, tog hende ved ærmet og sagde, hun skulle blive, men så slængte hun sig plat ned på jorden. Da Wulffram var gået lidt væk fra hende, stod hun straks op og gik ud af vangeledet på vejen til Fuglebjerg, men han løb atter efter hende og indhentede hende lidt fra byen. Da han spurgte hende, hvor hun ville hen, svarede hun, at hun ville til Gunderslevholm, for ridefogeden dér ville nok forsvare hende mod hans overgreb.

Imidlertid var Jørgen Friis kommet til stede på tinget, og han underkastede nu mølleren et nøjere forhør, hvoraf det fremgik, at Christian Wulffram skulle have ladet Margrethe hente i hendes moders hus og føre til Haldagermagle, og at hun næppe godvilligt var gået op til præsten i Krummerup. Han skulle desuden have slået hende og truet med at føre hende til Antvorskov slot og lade hende fængsle dér; men derom var Henrich Raun dog uvidende.

Forpagteren på Fuglebjerggaard, Aage Andersen, oplæste sit skriftlige vidnesbyrd, men blev også nøjere udspurgt af Jørgen Friis, der bl. a. gerne ville vide, om Aage Andersen ikke havde hørt monsieur Wulffram udtale sig om, hvorledes det var gået til med ridderkorset og ordensbåndet, så det var kommet dette kvindfolk, Margrethe Arenholtsdatter, i hænde, men han svarede, at han

aldrig havde hørt andet af Wulffram, end at han stadig havde påstået, at han var uskyldig, og at han havde bedt til Gud, han ville åbenbare det.

Aage Andersen blev også spurgt, om han havde hørt noget til den bekendelse, som Margrethe Arenholtsdatter skulle have gjort over for Christoffer Foss den dag, han hentede hende i København, men det spørgsmål forhindrede dommeren ham i at besvare.

Inden alt dette udspillede sig på Flakkebjerg herredsting, havde Christian Wulffram fået forbud mod overhovedet at vise sig på von Plessens gods, ja, Aage Andersen, der jo som nævnt var forpagter på Fuglebjerggaard, havde endda fået brev fra godsinspektør Niemann med besked om, at han ikke måtte huse ham. Wulffram havde så taget ophold på ryttergodset i Tjustrup, men da sagen om ordensbåndet kom op, blev han grebet og ført i arrest på Førslev, hvor der så blev begyndt sag imod ham ved birketinget. Han slap dog ret hurtigt ud af arresten og begyndte så at køre en hel del rundt med Margrethe Arenholtsdatter for at få hende til at tilbagekalde sine beskyldninger imod ham, ikke bare i sagen om von Plessens ordensbånd, men også om det barn, hun ventede sig, og som hun sagde, han var fader til.

Thomas Nielsen fra Haldagermagle, der havde fulgt Margrethe til Krummerup den dag, hun og Wulffram var hos præsten, forklarede i overensstemmelse med Henrich Raun, men fortalte desuden, at dengang Wulffram havde trukket Margrethe tilbage gennem vangeledet, og de igen var kommet ind på Krummerup gade, havde han lejet en vogn og ville have hende med til prokuratoren i Eggeslevmagle; men just som hun sad på vognen, og de skulle til at køre, kom degnen Frands Dorph ud og sagde, at han forgreb sig og øvede vold imod hende, og han tilføjede ydermere: »Når I vil sætte hende fast, bør I have herredsfogeden med og ikke benytte jer af, at hun ikke kan forsvare sig. Amtmanden bør på kongelig majestæts vegne tage hende i forsvar.«

Så stod Margrethe af vognen og fulgtes med Wulffram og Thomas Nielsen til Haldagermagle, men senere på dagen lejede Wulffram Thomas til at køre for dem til Eggeslevmagle. Da de var godt og vel undervejs, begyndte hun at »vråle og skrige« og spurgte med høj stemme Wulffram, hvor han nu ville have hende hen. Dertil svarede han: »Jeg vil, at I skal sige sandheden.« De kørte så videre til Eggeslevmagle, hvor de holdt uden for monsieur Sandroes hus, som de gik ind i. Lidt efter kom to mænd der fra byen, Hans Nielsen og Hemming Sørensen, og de forklarede senere på tinget, at de havde hørt Wulffram formane Margrethe Arenholtsdatter til at sige den fulde sandhed om, hvordan det hang sammen med von Plessens ridderorden og bånd, som hun havde gået med på Kastrupgaard, og hvordan hun var kommet til det.

Margrethe havde da svaret, at hun havde fundet det i et af gemakkerne på Kastrupgaard og derefter gemt det ved sin barm. Hun havde ikke undersøgt, hvad det var, før hun var kommet hjem. Wulffram trængte nu yderligere ind på hende for at få sandheden frem, og hun sagde så, at *han* var uden skyld i den sag, for han havde ikke vidst, at hun havde dette ordensbånd, og havde heller ikke overleveret det til hende. De to mænd fra Eggeslevmagle kunne også oplyse, at kvindfolket Margrethe derefter havde givet monsieur Wulffram ganske fri for at have haft legemlig omgængelse med hende og sagt, at det ikke var ham, men en soldat ved navn Svend Lorentsen, der var hendes barnefader. Da Wulffram derpå spurgte, hvordan det kunne falde hende ind at beskylde ham for at være medvider, svarede hun, at hun blev både truet og lokket til det, og at mester Niels på Førslevgaard havde fristet og truet hende så længe, at hun *måtte* sige noget, så hun kunne slippe, men nu bad hun Gud bedre sig, at hun havde været så tåbelig at lyve monsieur Wulffram noget på.

Men Christian Wulffram var endnu ikke tilfreds. Han forma-

nede hende endnu indtrængende om at sige sandheden, eftersom han ikke forlangte andet, og dertil svarede Margrethe Arenholtsdatter, at hun ønskede, hun aldrig måtte blive forløst med det foster, hun gik med, hvis hun ikke nu havde sagt den rette sandhede, og hun tilføjede, at hun på tinge ville være de samme ord gestændig, dvs. vedstå dem. De to vidner forklarede enstemmigt, at Margrethe frivilligt havde fortalt alt dette, og at hun hverken blev lokket, truet eller slået til at gøre nogen bekendelse.

Da Jochum Lorentz Sandroe havde hørt sine to bysbørns forklaring om, hvad der var foregået i hans eget hus i Eggeslevmagle, tillod han sig frimodigt at antyde, at når Margrethe Arenholtsdatter denne dag ikke havde givet møde i retten, så måtte årsagen være den, at en eller anden med forsæt holdt hende borte fra tinget for at undgå, at hun blev genkendt af vidnerne, og for at undertrykke sandheden. Hertil sagde Jørgen Friis, at Sandroe godt kunne have sparet sig sin indførte beskyldning, medmindre han kunne navngive den, han sigtede til, og i øvrigt var i stand til at bevise det.

To uger senere fremkom Thomas Nielsen fra Haldagermagle på ny for retten og forklarede, at han hin dag i Sandroes hus havde fulgtes med Christian Wulffram og Margrethe Arenholtsdatter både til fods og til vogns mellem Haldagermagle, Krummerup og Eggeslevmagle, men ikke mærket noget til, at Wulffram skulle have enten truet, slået eller lokket hende og langt mindre villet købe hende til at sige noget. Han havde kun bedt hende om for Guds skyld at sige sandheden. Han tilføjede i øvrigt, at begivenhederne i Krummerup og Eggeslevmagle først havde fundet sted, efter at Margrethe Arenholtsdatter havde været anholdt på Gunderslevholm og igen var løsladt og udvist af godset.

Den gode Margrethe Arenholtsdatter synes i det hele taget at have været et noget vankelmodigt gemyt, som undertiden hverken vidste ud eller ind; men måske havde Sandroe og Wulffram kørt

så meget rundt med hende, at hun til sidst knap vidste, hvad hun selv sagde. Hendes forklaringer havde dog allerede fra den første dag været af den beskaffenhed, at hun snart sagde ét og snart et andet. Kromanden i Fuglebjerg, Christoffer Foss, berettede den 26. september 1726 på tinge, at dagen efter, at Margrethe havde båret ridderkorset frem på Kastrupgård, hørte han i Niels Folgersens gård i Fuglebjerg, at hun i hans, Niels Pedersens og Jens Clemmensens overværelse fortalte, at hun havde fundet det i Vestermarken ved Kastrupgaard, men omtrent en times tid derefter, da de tilstedeværende alvorligt formanede hende til at sige sandheden, sagde hun, at skulle hun sige sandheden, så havde hun fundet det i et af gemakkerne på Kastrupgaard. Hun var på det tidspunkt under anholdelse og blev bevogtet af Jens Pedersen og Jens Clemmensen, indtil hun kunne blive ført til Gunderslevholm.

Nogen tid derefter kørte Christoffer Foss for Margrethe hjem fra København, hvor hun havde været i forhør, og undervejs fortalte hun, at hun under forhøret havde tilstået, at hun havde fået ridderbåndet af Cristian Wulffram, og den tilståelse ville hun for fremtiden holde fast ved; men de havde ikke kørt ret langt, før hun betroede ham, at hun nok, når det kom til stykket, ville fastholde den forklaring, hun havde givet hr. Johannes Prom i Krummerup.

Mens Christoffer Foss og Margrethe Arenholtsdatter nu i al fredelighed skumplede gennem Sjælland på vej til Fuglebjerg, kom nysgerrigheden op i kromanden, der ikke kunne dy sig for at spørge, hvem hun ville udlægge som fader til det barn, hun ventede. Hun svarede kort, at hun under forhøret i København havde udlagt monsieur Wulffram, og det agtede hun at holde fast ved.

Af kromandens forklaring fremgik i øvrigt, at han under denne sag ved flere lejligheder havde været i brændpunktet. Han havde ikke bare kørt for Margrethe fra Fuglebjerg til København og

tilbage igen, men den dag, da Christian Wulffram var blevet anholdt hos degnen i Tjustrup, havde han af inspektør Niemann fået befaling til at køre Wulffram til Førslevgaard, hvor han skulle i arrest.

Udover Christoffer Foss blev der den 26. september ført en lang række vidner, som alle havde hørt Margrethe Arenholtsdatter afgive to forklaringer om ordensbåndet, ja, en enkelt havde endda hørt tre, nemlig at det var fundet i Vestermarken, i skoven og i gemakkerne på Kastrupgaard, og Peder Moerbech, der var ansat hos von Plessen, havde hørt, at hun både havde sagt, hun selv havde fundet det, at soldaten Svend Lorentsen havde givet hende det, og endelig, at hun havde bekommet det af monsieur Christian Wulffram. Hvad det ventede barn angik, så havde Moerbech hørt hende sige, at både Wulffram og soldaten Svend Lorentsen havde haft legemlig omgængelse med hende, men det var Wulffram, der var hendes barnefader.

Monsieur Sandroes antydning af, at Margrethe Arenholtsdatter med velberåd hu blev holdt borte fra tinget, blev på det kraftigste tilbagevist af von Plessens folk; ligeså forklaringen om, at hun på Førslevgaard var blevet truet eller købt til at skyde skylden over på Christian Wulffram. De resterende indkaldte vidner var udeblevet – Laurids Olsen fra Fuglebjerg, fordi han var »henreyst« til København, før stævnemålet var ham forkyndt, og endnu ikke var kommet hjem, Niels Hollænder, fordi han var syg og sengeliggende, mens monsieur Povel Heins kæreste (hustru) for sære årsager ikke kunne møde. Sandroe, der jo ellers havde været ivrig nok for at føre vidner, nøjedes så med at begære tingsvidne om, hvad der til nu var passeret, hvorimod Jørgen Friis forbeholdt sig at føre flere vidner, hvis det blev nødvendigt. Sagen omtales ikke siden ved Flakkebjerg herredsting, men den verserede jo også ved Harrested-Førslev birketing, hvor den formentlig blev afgjort. Desværre har det været umuligt at få fastslået, hvad udfaldet

blev, fordi birkets tingbøger fra den tid ikke er bevaret, men Christian Wulffram klarede muligvis frisag. I hvert fald opholdt han sig i 1727 hos forpagteren på Fuglebjerggaard, uden at inspektør Niemann foretog sig noget for at forhindre det. Men Margrethe Arenholtsdatters skæbne melder historien ikke noget om.

IV. Da Kastrupgaards gærdestaver gik ad Hekkenfeld til

Blandt de skødesynder, der gik i svang hos landbefolkningen i 1700-tallet, var det den ulovlige skovhugst, skovtyveriet, der var vanskeligst at komme til livs. Der var ingen, der anså det for en skam at besmudse sine hænder med sligt, og den, der slap fra en sådan handling uden at blive afsløret, følte sig hverken misliebig eller uhæderlig. Det gjorde den, der blev taget på fersk gerning, i øvrigt heller ikke. Han fik bare travlt med at finde på en nogenlunde antagelig forklaring med henvisning til de formildende omstændigheder.

I 1729 boede der i Hekkenfeldhuset helt nede ved Tjustrup sø en fisker, der hed Laurs Nielsen. Han havde ved nattetide mellem den 8. og 9. marts været inde på Kastrupgaards rugmark i Kulsmose og Maremose og dér taget en del gærdestaver, rafter og anden gærdsel, som var afhugget og lagt hen til forårets udbedring af Kastrup hovgærde. Desuden havde han i Kulsmose afhugget nogle ellerafter og verfet hele redeligheden ind over gærdet til Vinstrup Overdrev, hvorfra han så havde trukket det hjem til Hekkenfeld uden at skænke det en tanke, at slædesporene i sneen ville kunne røbe ham.

Det var da også lige netop det, der skete. Allerede dagen efter, at Laurs Fisker havde været på sin natlige udflugt, gik Niels Larsen Uldfeld, der boede i Palmevænget, hen over Kastrup rugmark langs med hovgærdet i Maremose. Han opdagede da, at al den gærdsel, som var hugget og ført hen til Kastrup hovgærde, var

Fig. 4: Hekkenfeldhuset ved Tjustrup sø – i dag en moderne sommerbolig.

kastet over gærdet ind på Vinstrup Overdrev, og han bemærkede også, at der førte slædespor bort fra det sted på overdrevet, hvor gærdselen havde ligget. Niels Ulfeld fulgte så sporene, og det viste sig, at de førte lige ned til Laurs Fiskers havegærde, hvor der lå både gærdsel, rafter og staver foruden en del ellerafter, der fra Kulsmose var slæbt igennem gærdet ind til Mallemarken, der grænsede op til fiskerens hus.

Så snart Niels Uldfeld havde opdaget tyveriet og nøje mærket sig, hvad der var sket, gik han hen og angav sagen for skytten på Fuglebjerggaard, Martin Monefeld. De talte lidt om, hvad de skulle gøre, og gik så sammen hen og fik fat i Morten Corfitsen fra Haverishuset. Senere gik disse tre mænd sammen ned til Laurs Fiskers hus, men forinden havde de dog været så forsynlige, at de i Kulsmose havde hugget en del rodender af, som de havde taget med i en pose, og dem målte de straks med de rafter, som

lå inden for Laurs Fiskers havegærde. Det viste sig da også, at de fleste af rodenderne passede meget nøje til rafterne i fiskerens have. Derefter talte skytten op, hvad der lå af gærdsel, og skrev det hele ned, og sagen blev så indberettet for von Plessens forvalter, Nicolay Aasdorph, der boede på Harrestedgaard. Han tøvede ikke længe, men sendte den 17. marts de to kaldsmænd, han som regel brugte, Peder Nielsen og Jeppe Staffensen fra Kyse, ud til Laurs Nielsen Fisker, boende i »Hæchenfeld huuset«, for at stævne ham til herredstinget den 31. marts. Otte dage senere indstævnede de Niels Uldfeld og Martin Monefeld, mens Morten Corfitsen gav møde uden at være indstævnet. Yderligere fem vidner blev indkaldt. Det var Søren Movridsen, der boede i Steilehuset, skytten på Førslev, Peder Hansen, boende i Dyrehavehuset, to mænd fra Fuglebjerg, Peder Laursen og Christian Nielsen, samt Hendrich Nielsen i Haldagergaarde, men af dem kom kun de tre sidste til at vidne.

De to bønder fra Fuglebjerg forklarede »endrægteligen« i overensstemmelse med Niels Uldfeld. De havde gjort nøjagtig samme opdagelse som han, men var helt sikre på, at hver en pind af det, der lå inden for Laurs Fiskers havegærde, var taget fra Kastrup skov, ikke bare fordi de havde fulgt slædesporene, men også fordi de vidste, at der havde ligget en pileraft i den stjålne gærdsel, mens den endnu lå i Kastrup skov, og den samme pileraft havde de set ligge mellem staverne og den øvrige gærdsel nede ved fiskerens havegærde. De havde da også prøvet at tale med Laurs Fisker, men da han ikke var hjemme, da de kom til Hekkenfeldhuset, var de gået hen til Tadse mølle, hvor de fandt ham kort efter. Da de spurgte ham, hvorfor han således havde understået sig i at bortfjerne rafter, staver og gærdsel fra deres hovgærde, svarede Laurs, at han havde ikke taget ret meget, men hvad han havde taget fra gærderne, det ville han bære tilbage igen, og han tilføjede, at havde den pileraft ikke været i gærdselen, så ville

de ikke så let have kendt det igen. Han indrømmede også, at det meste af det, han havde taget, var hugget i Kulsmose.

Derefter vidnede Hendrich Nielsen af Haldagergaarde, der dog kun kunne oplyse, at han havde hørt samtalen mellem Laurs Fisker og de to mænd fra Fuglebjerg, og at han ikke vidste mere at forklare.

Birkeskriveren Thomas Martin fra Førslev, der på Nicolay Aasdorphs vegne havde fremstillet de to kaldsmænd fra Kyse, fandt, at det ikke var nødvendigt at afhøre flere vidner, da sagen var fuldt belyst, og han bad kun om at få udstedt et tingsvidne, og det blev da også straks bevilget ham.

Laurs Nielsen fra Hekkenfeldhuset var ikke mødt, men det var næppe heller meningen, at han skulle straffes. Sagen blev ikke udsat til senere behandling, og der blev heller ingen dom fældet, så formentlig slap han med at holde det løfte, han havde givet Peder Laursen og Christian Nielsen hin dag ved møllen i Tadse: at han snarest muligt ville føre de stjålne gærdestave og den øvrige gærdsel tilbage til det sted, hvor han havde taget det. Men det løfte kom han uden tvivl til at indfri i fuldt dagslys og under behørig ledsagelse.

V. Da Laurs Hestekøber kom i menneskehænder

For halvtredie hundrede år siden var det sjældent, folk flyttede ret langt hjemmefra, og en flytning fra den ene landsdel til den anden var noget så ganske usædvanligt, at det kun fandt sted i få tilfælde, men når det skete, var det som regel jyder, der flyttede til Sjælland. Det omvendte var noget, som sjældent skete. Det er i det 18. århundrede ikke usædvanligt at se jyder som ladefogeder på de sjællandske godser, og en del blev endda forfremmet til ridefogeder eller forvaltere. Andre udnyttede deres medfødte handelstalent og skabte sig på den måde en levevej.

I foråret 1731 opholdt en jysk hestehandler, Laurs Andersen Møller, sig hos sognefogeden i Kirkerup sogn, Henrik Vibe, der var fæstebonde i Lorup. Her synes han at have lejet sig ind, og herfra drog han rundt i egnen og købte heste op, som han så senere solgte videre. Han blev almindeligvis kaldt Laurs Hestekøber.

Nogle dage før den almindelige bededag i 1731 havde han indfundet sig hos en gårdmand i Sneslev, der hed Niels Rasmussen, vistnok en af Førslevgaards bønder. Den 4. maj måtte Niels Rasmussen møde frem på tinge og gøre rede for, hvad der hin dag i april var hændt i hans hus. Han fortalte da, at for en tre uger siden – han huskede ikke dagen så nøje – var Laurs Hestekøber til stede i hans hus, just som Niels Ladefoged fra Førslevgaard indfandt sig for at se på nogle svin, der stod i Førslev fold. Han var dårligt nok kommet inden for døren, før de to mænd kom op at skændes. Det var hestekøberen, der lige med ét begyndte at pukke på ladefogeden og spørge, hvorfor han ikke lige så godt kunne købe heste af ham som af andre, og det repeterede han hele tre gange. Derefter sagde han ydermere, at ladefogeden lige så vel kunne købe heste til bønderne fra ham som fra de andre. Niels Ladefoged svarede, at han havde vel lov til at købe heste, hvor han fandt for godt, da han ikke skyldte *ham* noget; men så råbte Laurs Hestekøber med høj røst: »Jeg kender jer nok, alle I godtfolk, og ligeså jeres familie og farbror i Jylland!« Niels Ladefoged sprang op og sagde vredt: »Der er ingen, der skal sige mig eller min familie noget uærligt på!«

Laurs Hestekøber sad ved siden af bordet og havde sin pisk i hånden ved den tynde ende, og Niels Ladefoged stod foran bordet med en stok i hånden. Pludselig begyndte de at slå løs på hinanden, den ene med den tykke ende af pisken, den anden med stokke, men det skete så hurtigt, at Niels Rasmussen ikke nåede at se, hvem der slog først. Da de havde stået lidt og slået løs på hinanden, fo'r Laurs Hestekøber med et spring ind på Niels Lade-

foged og vristede stokken fra ham, og det endte med, at de kom i hårene på hinanden og tumlede omkuld på gulvet. Niels Rasmussen og smeden fra Sneslev, Niels Thomasen, skilte dem ad, og da Laurs Hestekøber kom på højkant, så de, at han var helt blodig i næsen. Siden slog han i bordet med sin pisk, truede ad ladefogeden og sagde, at han skulle få en ulykke, lige meget hvor han mødte ham på veje eller stier. Niels Ladefoged bad enhver, der hørte disse trusler, drages til minde, hvad der var blevet sagt, og Niels Thomasen slog til hestekøberen med sin hånd, så han dejsede om på gulvet. Dette slag gav Laurs anledning til at fortælle, at Niels Smed var fulgt efter ham ud i gården og dér slog ham i jorden og »forstødte og ilde fortrådte ham«. Smeden havde kun slået til ham inde i huset, da han truede ladefogeden med en ulykke.

Det næste vidne var den nye kromand i Fuglebjerg, Peter Grønhøst, der havde fæstet kroen efter Christoffer Foss, men han nægtede at sige noget som helst med den begrundelse, at han ikke var blevet lovligt stævnet. I stedet fremstod Ole Smed og Melckior Skræder, begge af Fuglebjerg, og Ole Smed fortalte, at Laurs Hestekøber var sengeliggende fire dage i hans hus i Fuglebjerg, og i den tid havde han ikke været i stand til at spise noget. Smeden var ganske vist ikke hjemme ved alle måltiderne, men Laurs havde idelig jamret over, at han ikke kunne spise for de hug, han havde fået i Sneslev.

Melckior Skræder forklarede, at han havde været til stede i smedens hus, dengang Laurs Hestekøber kom derind, og da havde han hørt, at han snakkede frisk fra leveren, og set, at han spadserede frem og tilbage på gulvet, inden han gik hen og trak sine støvler af på dørtærskelen, og først dagen efter havde han hørt hestekøberen beklage sig og sige, at han ingenting kunne spise.

Prokuratoren Lorentz Arf, der boede i Haldagermagle, lod den 19. april Laurs Hestekøber syne, mens han lå på sit smertensleje

i Ole Smeds hus. Det var to mænd fra Haldagermagle, Christen Jensen Baad og Hans Frederiksen, der påtog sig dette hverv, og de kunne senere på tinge fortælle, at de de kom ind i smedens hus i Fuglebjerg, befandt de Laurs Hestekøber sengeliggende og ganske hoven på den højre kind, og på højre side af næsen var et stykke hud slået af. Han havde beklaget sig højlydt over for dem og sagt, at han var helt øm indvendig i sit bryst, og af og til spyttede han blod. Han fortalte dem også, at hans tilstand var en følge af den behandling, han havde fået i Niels Rasmussens hus i Sneslev, og at det var Niels Ladefoged på Førslevgaard og smeden Niels Thomasen i Sneslev, der havde givet ham så ilde en medfart.

I øvrigt synes Laurs ved den lejlighed at have beklaget sig mere, end han havde grund til. De to synsmænd forklarede, at de havde set Laurs Andersen på hans bare legeme foran på hans bryst og over hans skulder, men de kunne ikke se, han fejlede noget på de steder, og kunne jo heller ikke vide, om han selv var årsag til, at han spyttede blod, eftersom de ikke selv havde set det, men kun hørt, hvad han selv berettede. Det fremgik med al tydelighed af Christen Baads og Hans Frederiksens forklaring, at de ikke selv troede alt for meget på hans beklagelser.

Alligevel var det på grundlag af denne synsforretning, at Lorentz Arf den 4. maj stævnede ladefogeden på Førslev og smeden i Sneslev til tinge for at erhverve et tingsvidne om den hårde og lovlige medfart af blodige hug, jordskub og slag, som de havde tilføjet Laurs Hestekøber i Niels Rasmussens hus i Sneslev. Som vidner var indkaldt Niels Rasmussen og hans kone, men kun den første mødte og fortalte om slagsmålet. Under afhøringen var Lorentz Arf i øvrigt uforsigtig nok til at spørge Niels Rasmussen ud om en hestehandel, han skulle have gjort med Laurs Hestekøber – en handel, denne blev tvunget til at lade gå tilbage –, men da den ikke var nævnt i stævnemålet, pålagde Sigvard Henriksen

fra Flakkebjerg, der beklædte dommersædet i herredsfogedens fravær, Niels Rasmussen *kun* at besvare spørgsmål vedrørende slagsmålet.

Da Niels Rasmussens kone ikke kunne komme til tinge og vidne, bad Lorentz Arf om udsættelse af sagen til det første søgne ting efter pinse, men mærkeligt nok høres der ikke mere til Laurs Hestekøber i tingbogen, så formodentlig har han valgt at lade sagen falde. Muligvis har den hestehandel, han fik Niels Rasmussen med på, ikke været helt fin i kanten, og da han så af ladefogeden og smeden blev tvunget til at lade handelen gå tilbage, har han ladet vreden løbe af med sig, så de først kom op at skændes og senere begyndte at slås.

Hvad der siden blev af Laurs Hestekøber, vides ikke, men der er næppe nogen tvivl om, at de tørre prygl, han fik, var ham vel undt!

Kilde: Tingbog for Flakkebjerg herred 1723–42, anførte datoer.

Litteratur om Sorø amt 1976-77

A. Strange Nielsen

BOTANISKE LOKALITETER – Miljøministeriets Fredningsstyrelse har i samarbejde med Dansk botanisk Forening udsendt en diger bog (377 s.) med oversigter over botaniske lokaliteter på Sjælland. Bogen er udarbejdet af *Palle Gravesen*. For Sorø amts vedkommende er der især mange henvisninger til egnene omkring Skjoldenæsholm, Sorø og Holsteinborg, hvilket ses af det meget omfattende kortmateriale, hvor de registrerede vækstlokaliteter er ind-nummererede. Indgangen til materialet er et meget udførligt stednavne-register med henvisningsnumre til kortmaterialet og den pågældende litteratur.

LANDKOMMUNERNE – For den, der interesserer sig for og arbejder med den landkommunale historie, er det af stor værdi, at Landsarkivet for Nørrejylland har udsendt en fortegnelse over alle danske landkommuner indtil 1970, da de nuværende primærkommuner dannedes. Bogen medtager alle de omlægninger, adskillelser og sammenlægninger, der har fundet sted, siden landkommunerne dannedes i 1842. Fra Sorø amt er anført 84 kommuner, som efter 1970 er samlet i 8 kommuner, foruden de arealer, der er afgivet til Næstved og Stenlille.

SJÆLLANDS LANDSTING – havde sæde i Ringsted, indtil det blev nedlagt i 1805. Landsarkivet for Sjælland har nu i serien »Foreløbige arkivregistraturer« udgivet en oversigt over de bevarede arkivalier fra omkring 1600 til 1805. Hertil slutter sig landsdommer Peder Benzon Mylius' personlige embedspapirer 1732–45. Bogen rummer desuden registre over materialet fra en række store retssager efter 1805. Fra Sorø amt f. eks. sagen om valgsvindel ved folketingsvalget i Skælskør-kredsen 1887, da grev Holstein-Holsteinborg valgtes.

MIDDELALDERLIGE HÅNDSKRIFTSFRAGMENTER – gamle middelalderlige dokumenter er i tidens løb skåret itu for at bruges som indbindings-

materiale om bl. a. de ældste lensregnskaber. Herfra er de nu aftaget, og de har været under registrering siden 1945. Selv om dette arbejde ikke er færdigt endnu, har Rigsarkivet fundet tiden inde til at udsende en foreløbig special-registratur »Middelalderlige håndskriftsfragmenter« (aftagne fragmenter, omslag om regnskaber) ved lektor *Esben Albrechtsen.* For Sorø amts vedkommende kan noteres sådanne fragmenter fra Antvorskov, Korsør, Ringsted Klosters, Saltø og Sorø Klosters len, samt Herlufsholm gods. Det meste heraf er religiøst materiale.

MATRIKLERNE 1664 og 1688 – Rigsarkivet har udsendt 2. udgave af arkivar *J. O. Bro-Jørgensens* registratur over matriklerne 1664 og 1688. Med denne bog i hånden er det let at finde frem til materialet om netop det lokale sogn, man ønsker at studere. Som noget nyt er der anbragt et særligt bestillingsnummer ud for de sogne, hvorfra der kan hjemlånes mikrofilm-kopier til steder, der råder over læseapparatur og betryggende opbevaringsforhold.

KLOGE FOLK I SORØ AMT – folkemindeforskeren *Birgitte Rørbye* har hos Politikens Forlag udsendt bogen »Kloge folk og skidtfolk«, som amt for amt fortæller om et udvalg af de kvinder og mænd, der har givet sig af med at kurere syge mennesker. Der gives oplysning om disses helbredelsesmetoder og -midler samt i flere tilfælde om deres komfældelse for kvaksalveri. Fra Sorø amt bringes omtale af 3 kvinder og 3 mænd.

DAGMARSKOLEN I RINGSTED – har udsendt sit 10-års jubilæumsskrift forfattet af overlærer *Niels-Jørgen Hansen,* som selv er ansat ved skolen. Vi får her historien om en skoles fødsel og barndom, rigt suppleret med billeder.

SLÆGTEN FALK PÅ GISSELFELD – i den senere middelalder er omtalt i bogen »Vallø gods og dets ejere« udgivet af *Marianne Antoniewitz* og udsendt af Lokalhistorisk Institut under Københavns Universitet.

MIDTSJÆLLANDSK MALERKUNST – Lokalhistorisk Institut under Københavns Universitet har udgivet studieopgaven »Genremaleri og virkelighed« forfattet af *Marianne Zenius.* Bogen behandler de tre kunstnere Chr. Dalsgaard, J. Exner og F. Vermehren. Især den sidstnævnte har hentet mange motiver fra Sorø amt. Han var født i Ringsted, og Midtsjælland blev hans rigeste arbejdsområde og foretrukne hjemstavn repræsenteret med mange malerier. I meget høj grad får vi virkeligheden bag billederne trukket frem. Chr. Dalsgaard var tegnelærer ved Sorø Akademi 1862–92, men de i bogen omtalte billeder fra hans hånd er ikke fra denne egn.

FUGLEKONGESKIVER I SLAGELSE – Slagelse kulturkreds fortjener megen ære for sin nyeste publikation »Mennesker og miljøer i det gamle Slagelse«, forfattet af redaktør *Richard G. Nielsen.* Den omstændighed, at det gennem tiderne er lykkedes at bevare 102 fuglekongeskiver fra Slagelse bestandige Fugleskydningsselskabs levetid 1819–1936 har dannet baggrund for udgivelse af bogen. Med sikker sans for den kulturhistoriske værdi i et så specielt emne og med professionel dygtighed, er der her præsteret og udmøntet et givende lokalhistorisk stof om byen.

DEN NYE BY HASLEV – Dansk kulturhistorisk Museumsforenings årbog »Arv og Eje«, 1976 bringer bl. a. artiklen »De nye byer« af *Poul Balle-Petersen.* Det er udviklingen i slutningen af forrige og begyndelsen af dette århundrede af de nye bemæssige bebyggelser på landet, der er gjort til genstand for en grundig undersøgelse. Haslev er med blandt de stationsbyer, der i særlig grad er brugt som eksempel. Byens fremvækst er derved vurderet i sammenligning med andre bebyggelser.

SORØ AKADEMIS HAVE – det er ikke for meget sagt, at Akademihaven er stedet, hvor folk fra nær og fjern søger hen for at opleve både skønhed og historiens sus i trækronerne. Dette sus er indfanget af akademigartner *Torben Michelsen* og kommet til udtryk i hans bog »Akademihaven«, forsynet med nænsomme tegninger af *Betty Engholm.* Med vel rigeligt alment kulturhistorisk stof skildres udviklingen fra klosterhave til vor tids »teknokratiske« have. I beskrivelsen indgår også en gennemgang af Sorø kirkegård, som jo er en del af haven. Et forsømt område i den ellers så righoldige litteratur om Sorø Akademi er hermed dækket ind.

SKÆLSKØR – en nydelig kombination af byhistorie og jubilæumsskrift er præsteret af Skælskør Bank i anledning af bankens 100-års jubilæum i 1976. De tre lokalhistorikere, tobakshandler *C. J. Brinck,* Skoleleder *Johs. Lyshjelm* og viceskoleinspektør *Erik Nielsen* har redigeret afsnittet om byens historie, og arkitekt *Bent Maltha* har suppleret med 9 bedårende tegninger med motiver fra byen. Et helt afsnit af bogen med gamle Skælskør-fotografier, udlånt af private og byens lokalhistoriske arkiv er nok værd at studere nærmere. Trods den begrænsede plads har man formået at fremdrage væsentlige træk af byens historie.

EN SLAGELSE-BIBLIOGRAFI – *Gitte Strange Hansen:* Litteratur om Slagelse. Afleveret som hovedopgave på Danmarks Biblioteksskole i liniefaget »Bibliografi. Udarbejdelse af lokalbibliografier«. Maj, 1976, 122 s.

Bibliografien omfatter litteratur om Slagelse primærkommune i sin nuvæ-

rende udstrækning, d. v. s. Slagelse købstad, Skt. Mikkels og Skt. Peders landsogne, Gudum, Havrebjerg, Hejninge, Kindertofte, Kirke Stillinge, Nordrupvester, Ottestrup, Sorterup og Sønderup sogne, og medtager litteratur om alle emner, som med rimelighed kan henføres til lokaliteter i området, dog er personalhistorie og skønlitteratur udeladt.

Bøger, dele af bøger, tidsskriftartikler samt periodica udkommet indtil udgangen af 1974 er medtaget uden sproglige eller geografiske afgrænsninger, dog er der ikke tilstræbt fuldstændighed for materiale udkommet før 1840.

Bibliografien er opstillet systematisk efter samme system, som benyttes i folkebibliotekerne, og der er forfatter- og stedregister.

(Bogen er ikke i handelen, men kan lånes på Slagelse centralbibliotek. Ganske enkelte eksemplarer er til salg (kr. 60,-) og kan fås ved henvendelse til mig på tlf. 52 12 45, Slagelse centralbibliotek).

Niels Fr. Rasmussen

Tidligere bestyrelsesmedlem i Historisk Samfund, Niels Fr. Rasmussen, døde den 23. februar 1977, 73 år gammel.

Han var født i Ryeshuset i Farendløse, og her fik han gennem mange år den del af sin livsgerning, som skulle give ham og hans familie det daglige brød, som landmand og frugtavler. Men Niels Fr. Rasmussen fik også en gerning uden for hjemmet, han var helt fra de unge år levende optaget af mange ting. Påvirkning fra hjem, skole og højskole fik hans interesse til at gå i retning af

historie og samfundsforhold, to ting, der for ham hørte uløseligt sammen. Han gik aktivt ind i sit sogns liv – og her er det især to ting, han huskes for, arbejdet i foredragsforening og menighedsråd. I en årrække var han en dygtig og inspirerende formand for en meget levende foredragsforening, og han var formand for menighedsrådet i den periode, hvor Farendløse kirke blev restaureret. Arbejdet med kirken og dens istandsættelse ofrede han megen tid og mange kræfter på, det var jo hans og hans forfædres kirke, derfor skulle det gøres så godt som overhovedet muligt.

Men i øvrigt vil han blive mindet som lokalhistoriker. Jeg tror, Niels Fr. Rasmussen har arbejdet med historie helt fra barneårene, her gav han først og fremmest sin mor æren af at være blevet sat i gang med det.

Niels Fr. Rasmussen var, når det gjaldt historie som andre ting, en selvlært mand, men ved ihærdigt og grundigt arbejde, læsning og kildestudier, hjemme, på biblioteker og arkiver, oparbejdede han en meget stor viden om sognets og egnens historie, men i øvrigt også om den mere almene historie. Han var en beskeden og selvkritisk mand, derfor varede det temmelig længe, før han begyndte at dele ud af sin viden til større kredse. Men da han først kom i gang, blev det til mange foredrag rundt i egnens forsamlingshuse og skoler, og det blev til et værdifuldt medarbejderskab i Lokalhistorisk arkiv i Ringsted og Historisk Samfund, sidst, men ikke mindst dét blev til en del skriftlige arbejder. Disse arbejder, der blev offentliggjort dels i lokale blade, dels her i årbogen, var som alt, hvad Niels Fr. Rasmussen gav fra sig, grundige og fulde af stof, men vel også i ny og næ lidt tørre.

Allermest værdifuldt er vel nok hans indsats som medarbejder ved de to sognebøger for Nordrup-Farendløse og Sneslev, her var han med sin store viden det solide ankertov, der borgede for, at i hvert fald de afsnit, *han* skrev, var så velunderbyggede, som det var muligt.

Den sidste store opgave, han arbejdede med, var Jørgen Seefelds historie, men sygdom og svaghed forhindrede ham i at få det gjort færdigt.

Carl Jensen.

Historisk Samfund for Sorø amt 1976

Historisk samfund 1976

Forårsmødet var henlagt til Sorø ungdomsskole den 6. april. Her fortalte museumsinspektør R. Egevang meget interessant om emnet: Bevaring af vore gamle købstæder. Foredraget blev fulgt op af en serie lysbilleder fra købstæder i foreningens område. Her var der rig lejlighed til at kommentere, idet Egevang meget gerne så netop denne vekselvirkning, idet der kunne være folk til stede, der vidste noget, som han gerne ville vide. De ca. 75 fremmødte fulgte levende med i emnet. Sagen har ret bred interesse, og dette har bl. a. givet sig kontant udtryk i, at opgaven aktivt er taget op flere steder også i det gl. Sorø amt.

Forårsturen fandt sted Kr. Himmelfartsdag den 27. maj og var henlagt til Vest-Lolland. Første besøg gjaldt Reventlowmuseet på Pederstrup. Her fortalte højesteretssagfører Jonas Bruun meget varmt, levende og oplysende om den kendte slægt, der stod i spidsen for bondens frigørelse i slutningen af 1700–tallet. Senere var der rundgang i museet – måske lidt for kort tid, men man fik dog tid til at danne sig et indtryk – jeg tror, mange fik lyst til selv at tage turen en anden gang. Busserne kørte derefter til Nakskov, hvor det ene hold havde lejlighed til at se byen og kirken, medens det andet hold fortsatte for at sejle til Slotø i Nakskov fjord, hvor viceskoleinspektør E. Nielsen, Skælskør, fortalte om Danmarks første orlogsværft og gav en kyndig orientering om de anselige ruiner på øen. Senere byttede de to hold. – Alle, jeg har talt med, har givet udtryk for, at man var meget glad for turen.

Den årlige sommerudflugt – årsmødet 76 – fandt sted den 12/9 og var igen i år begunstiget af fint efterårsvejr. Dagen startede i Ørslev kirke, hvor lektor L. Balslev, Sorø, berettede om kirkens bygningshistorie og fortalte meget interessant om kirkens kalkmalerier med den berømte »dansefrise«. Fra Ørslev gik turen til Magleby, hvor nogle forfriskede sig med kaffe, enten udendørs eller i den gamle kirkelade, der nu er indrettet til menighedshus. De fleste benyttede lejligheden til at se Magleby kirke, hvor provst A. Olesen viste rundt og forklarede om kirkens indretning. Siden samledes deltagerne, nær tre hundrede

ialt, på Borreby, hvor godsejer Castenschiold først fortalte om de tidligere ejere og bagefter tillige med sin frue viste gæsterne rundt på det gamle slot. Det var en interessant rundvisning, der optog deltagerne i udflugten meget.

Efter udflugten samledes op mod hundrede af foreningens medlemmer i Tjæreby forsamlingshus, hvor man spiste den medbragte mad. Herefter var der generalforsamling med læge K. E. Christensen som dirigent. Både beretning og regnskab godkendtes. Et forslag om, at bestyrelsen skulle optage kontakt med Historisk Samfund for Holbæk amt for at få sammenlagt de to foreninger mødte næsten kompakt modstand – blandt de mange argumenter, der blev fremført, kan nævnes: at området ville blive for stort til. at alle egne kunne tilgodeses. Til bestyrelsen nyvalgtes viceskoleinspektør E. Nielsen, Skælskør, skoleinspektør C. Ph. Carstensen, Slagelse, nyvalgtes til revisor.

J. Lyshjelm.

Driftsregnskab fra 1/7 1975 til 30/6 1976

	Indtægt	*Udgift*
Kontingent (691 medl.) a 25 kr.	17.275.00	
Salg af ældre årbøger	1.214,50	
Tilskud fra stat og kommuner	3.800,00	
Tilskud fra pengeinstitutter	3.000,00	
Diverse indtægter	286,63	
Kassekredit	4.373,45	
Årbogen 1975		12.655,99
Porto		2.158,00
Administration		3.354,76
Møder og udflugter		1.809,20
Diverse udgifter		1.253,27
Kassekredit		8.043,47
	29.949,58	29.274,69
Kassebeholdning 1/7 -75–30/6 -76	879,13	1.554,02
Balance 1/7 1976	30.828,71	30.828,71

Kassebeholdning:

Folio	74,89
Girokonto	1.229,33
Kont. beh.	249,80
	1.554,02

Foranstående regnskab er gennemgået efter de foreviste bilag og bøger og fundet overensstemmende med disse. Giro-, bank- og kassebeholdning kontrolleret.

Slagelse, den 28/8 1976.

sign. *Kai Jensen.* Sign. *Fr. Andersen.*

Medlemstallet pr. 1. juli 1976 var 691 ordinære medlemmer, en fremgang på 18. Desuden har foreningen 4 livsvarige medlemmer.

Historisk Samfund for Sorø Amt har i 1975/76 modtaget tilskud fra ministeriet for kulturelle anliggender og amtsfonden. Endvidere har følgende kommuner givet tilskud: Fuglebjerg, Haslev, Korsør, Ringsted, Skælskør, Slagelse og Sorø.

Derudover har vi modtaget bidrag fra følgende pengeinstitutter: Banken for Slagelse og Omegn, Banken for Sorø og Omegn, Haslev Sparekasse, Høve, Flakkebjerg og Gimlinge Sogne og Omegns Sparekasse, Sjællandske Bank, Skælskør Bank, Slagelse Sparekasse, Sorø Sparekasse, Sparekassen for Grevskabet Holsteinborg og Omegn, Sparekassen for Ringsted og Omegn samt Sparekassen København–Sjælland.

Vi takker alle, der på denne måde har støttet vort arbejde.

R. Henneke.

Nye medlemmer pr. 1/4 1977

1. Andersen, Anna, Margrethevej 16, 4250 Fuglebjerg.
2. Andersen, Erik Dam, Maglebyvej 4, 4230 Skælskør.
3. Andersen, Jakob Holm, skoleinspektør, 4200 Slagelse.
4. Bang, Niels, lærer, Grandalen 1, 4180 Sorø.
5. Berthelsen, Gert., kontorassistent, Benediktevej 14, 4250 Fuglebjerg.
6. Bredal, Kirstine, Kristiansdals Kloster, 4171 Glumsø.
7. Dideriksen, Arne, Ølsmosevej 6, Sorterup, 4200 Slagelse.
8. Eggeslevmagle Skolebibliotek, 4230 Skælskør.
9. Gladsaxe Biblioteksvæsen, Stengårds Allé 204, 2860 Søborg.
10. Grønbæk. Ellen, Krummerupvej 59, 4250 Fuglebjerg.
11. Hansen, Arne, gdr., Præstemarksvej 11, 4291 Vemmelev.
12. Hansen, Erna, Albert Ibsensvej 82, III., 4200 Slagelse.
13. Hansen, Inger, Brobyvej 29, Broby Græslod, 4180 Sorø.
14. Hansen, Johs., Kastanievej 15, 4180 Sorø.
15. Jacobsen, Anne Sofie, Fyrendalsvej 13, Tornemark, 4700 Næstved.
16. Jacobsen, Marie, sygeplejerske, Lillemarksvej 4, 4180 Sorø.
17. Jensen, Chr. Støvring, Rylevej 12, Svendstrup, 4220 Korsør.
18. Jensen, Elisabeth, Hans Tavsensgade 19, I., 4200 Slagelse.

19. Jensen, Ester, Dalby Strandvej 2, 4281 Gørlev.
20. Jensen, Hedvig, Bjergbygade 33, 4200 Slagelse.
21. Jensen, Inge, Egevej 1, Flakkebjerg, 4200 Slagelse.
22. Jensen, Inge, Krummerupgården, 4250 Fuglebjerg.
23. Jensen, Johannes, Nygade 36, 4220 Korsør.
24. Jensen, Ole, lærer, Byskov Allé 10, II., 4200 Slagelse.
25. Jeppesen, Eva, Klostergade 11, 4200 Slagelse.
26. Johannesen, Th., skoleleder, Forlev Friskole, 4241 Vemmelev.
27. Kobbernagel, Kirsten, lærer, Dyvekær 30, 4243 Rude.
28. Lapain, Erik, civilingeniør, Søstrædet 11, 4180 Sorø.
29. Larsen, Holger, vurderingsmand, Lærkevænget 3, 4250 Fuglebjerg.
30. Lyngstrand, Jørgen, dyrlæge, Smedevej 9, 4241 Vemmelev.
31. Malling, Anders, pastor, Peter Damsvej 15, 4180 Sorø.
32. Modvig, G., adjunkt, Fr. II's hus, Akademiet, 4180 Sorø.
33. Møller, Kurt, Parkvej 27, 4200 Slagelse.
34. Nielsen, Signe, Store Vårbygård, 4241 Vemmelev.
35. Nygård Jensen, Inger og Lars, Eskemosevej 11, Tolstrup, 4100 Ringsted.
36. Pedersen, Laurits, gårdejer, Stubberup, 4230 Skælskør.
37. Pedersen, Ole, gartnerierjer, Slagelse Landevej 135, 4241 Vemmelev.
38. Pedersen, Olav B., kontorassistent, Anlægsvej 26 II., 4100 Ringsted.
39. Pedersen, Orla, parcell., Kirkevej 12, Bjernede, 4180 Sorø.
40. Pedersen, Tove, Hellig Andersvej 12, 4200 Slagelse.
41. Poulsen, Tove Klarskov, sekretær, Nørrekær 84 K, 2610 Rødovre.
42. Pøhl Nielsen, Katrine og Knud, »Skolen på Hindholm«, 4250 Fuglebjerg.
43. Rasmussen, Inger, Egevej 22, Flakkebjerg, 4200 Slagelse.
44. Reitzels Boghandel, Nørregade 20, 1165 Kbh. K.
45. Rostrup Jensen, Mona og Kjeld, Kirkerupvej 17, Sørbymagle, 4200 Slagelse.
46. Slej, Rie og Enzio, Bredegade 42 III., 4200 Slagelse.
47. Trosbjerg Petersen, O., skoleinspektør, Egesvinget 7, 4243 Rude.
48. Tambo, B., skovfoged, Ølsmosen, Vedskølle, 4230 Skælskør.
49. Østergård, Peder Larsen, »Dyssegård«, Ortvedlund 17, 4100 Ringsted.
50. Jeppesen, Max, salgsass., Kierulffsvej 82, 4200 Slagelse.
51. Nielsen, Elly B., Johannesdalsvej 13, Lundforlund, 4200 Slagelse.
52. Olsen, Ingrid, Toftevej 7, Lundforlund, 4200 Slagelse.
53. Pedersen, Vivi, kontorassistent, Herrestræde 4 II., 4200 Slagelse.

Sognerepræsentanter, der modtager indmeldelser

Alsted	Sognepræst L. Andersen.
Boeslunde	Bagermester P. Kolding.
Bromme	Skovfoged P. Hoch.

Eggeslevmagle	Sognepræst Jens Hansen
Fuglebjerg	Overlærer Erling Petersen.
Fårdrup	Gdr. Vald. Sejr Møller
Gerlev-Lundforlund	Lærer Ole Nielsen, Lundforlund.
Gudum	Gdr. Sigfred Frandsen.
Haarslev-Tingjellinge	Overlærer Holger Johansen, Sandved.
Haslev-Freerslev	Bibliotekar Jens A. Nielsen.
Holsteinsborg	Redaktør Chr. H. Pedersen, Rude.
Hyllested	Amtsfuldmægtig Bendt Jensen, Brobjerggaard.
Hyllinge	Gdr. Poul Stensgård Hansen.
Høve-Flakkebjerg	Gdr. Jens Buchwald, Flakkebjerg.
Korsør	Viceinspektør Jørg. Thorborg.
Magleby	Skoleleder Johs. Lyshjelm.
Munkebjergby	Gdr. Johannes Nielsen, Rude Eskildstrup.
Ringsted	Salgschauffør Harry Petersen.
Skælskør	Tobakshandler C. J. Brinck og overlærer Ingeborg Christiansen.
Sneslev	Gdr. Carl Jensen, Hanehøjgaard.
Stillinge	Gdr. Christen Christensen.
Teestrup	Proprietær P. Klestrup Hansen.
Tystrup-Haldagerlille	Overlærer Svend Poulsen.
Taarnborg	Overlærer Niels Jensen.
Valsølille-Jystrup-Vigersted	Fru Gerda Ahrenkiel Petersen, Ortved.
Vemmelev	Gdr. Peter Kristensen, Forlev.
Vetterslev-Høm	Mekaniker Berg Jacobsen, Vetterslev.
Ørslev-Sdr. Bjærge	Gdr. Gunner Jensen, Ørslev.

Ældre årbøger

I nedenstående oversigt er opført de udkomne årbøger, der kan købes ved henvendelse til kassereren, viceinsp. R. Henneke, Kristinelundsvej 39, 4200 Slagelse. Prisen er 15 kr. pr. bind for medlemmer og 20 kr. for ikke-medlemmer.
Der gives rabat ved køb af flere eksemplarer.

1	1912	udsolgt	6^1	1917	udsolgt	8^2	1920
2	1913		6^2	1917	udsolgt	9	1921
3	1914		7^1	1918		10	1922
4	1915	udsolgt	7^2	1919	udsolgt	11	1923
5	1916	udsolgt	8^1	1920		12	1924

13	1925		30	1942	udsolgt	47	1960
14	1926		31	1943	udsolgt	48	1961
15	1927	udsolgt	32	1944	udsolgt	49	1962
16	1928		33	1947	dobbeltbd.	50	1963
17	1929		34	1947		51	1964
18	1930		35	1947		52	1965
19	1931		36	1948		53	1966
20	1932		37	1950		54	1967
21	1933		38	1951		55	1968
22	1934		39	1952		56	1969
23	1935		40	1953		57	1970
24	1936		41	1954		58	1971
25	1937		42	1955		59	1972
26	1938	udsolgt	43	1956		60	1973
27	1939	udsolgt	44	1957	udsolgt	61	1974
28	1940	udsolgt	45	1958	udsolgt	62	1975
29	1941	udsolgt	46	1959		63	1976

Desuden er følgende bøger på lager: Johs. C. Jessens »Alsted og Ringsted herreders skolehistorie". Endvidere har lokalhistorikeren Niels Fr. Rasmussen stillet et samlet særtryk af Søren Hyldegaards erindringer til rådighed for Historisk Samfund. Pris 10 kr. pr. stk.

Love for Historisk Samfund for Sorø Amt

§ 1. Samfundets formål er at vække og styrke den historiske sans og uddybe forståelsen af fortidens minder i den store befolkning inden for amtets grænser.

§ 2. Formålet søges nået ved at afholde offentlige møder med historiske foredrag rundt om i amtet og ved at udgive en årbog – og om muligt mindre skrifter –, der indeholder skildringer vedrørende amtet og dets historie i jævn og letlæselig form. Årbogen tilsendes medlemmerne.

§ 3. Medlem af samfundet kan enhver blive ved at indmelde sig hos et af bestyrelsens medlemmer. Medlemsbidraget fastsættes af generalforsamlingen.

§ 4. Samfundet ledes af en bestyrelse på mindst 7 og højst 11 medlemmer. De vælges på generalforsamlingen ved almindelig stemmeflerhed for 2 år ad gangen, således at der årlig afgår skiftevis mindst 3 og 4 og højst 5 og 6. Bestyrelsen vælger af sin midte formand, næstformand, sekretær og kasserer.

§ 5. Årbogen udsendes samtidig med opkrævningen af medlemsbidraget. Dens udgivelse varetages af et redaktionsudvalg bestående af en redaktør og 2 medlemmer, alle valgt af bestyrelsen.

§ 6. Regnskabsåret går fra 1/7–31/6. Regnskabet revideres af 2 revisorer, der vælges samtidig med bestyrelsen.

§ 7. Generalforsamlingen holdes om muligt i forbindelse med et foredragsmøde. Den sammenkaldes med mindst 8 dages varsel.
Afgørelser på generalforsamlingen træffes ved almindelig stemmeflerhed. Ændringer i lovene skal dog for at være gyldige vedtages med mindst 2/3 af de afgivne stemmer. Den ordinære generalforsamling må ikke holdes 2 år i træk på samme sted.

§ 8. Extraordinære generalforsamlinger kan afholdes, når bestyrelsen eller mindst 15 medlemmer ønsker det. I sidste tilfælde skal bestyrelsen indkalde den forlangte generalforsamling senest 3 uger efter begæringens modtagelse.

§ 9. Forslag til behandling på generalforsamlingen må i skriftlig form forelægges for bestyrelsen senest 3 dage før generalforsamlingens afholdelse.

§ 10. Hvis samfundet skulle opløses, skal dets ejendele overgå til et offentligt arkiv eller samling, så vidt muligt inden for amtets grænser.
Denne bestemmelse kan ikke senere forandres.

Nyt fra de lokalhistoriske arkiver og Sorø amts museum

Fuglebjerg egnshistoriske Arkiv

I året 1976 har vi arbejdet som hidtil. Vi har modtaget avisudklip af de lokale dagblade. Fra de efterhånden nedlagte skoler er skoleprotokoller m. v. tilgået arkivet. Det drejer sig om materiale fra 1837 til 1967. En del fotos har også fundet vej til os. Fra et bo har vi modtaget dagbøger fra et helt liv. Som noget nyt kan nævnes, at vi er begyndt at optage stemmer fra sådanne borgere, som har virket i ledende stillinger inden for folkestyret. Dette arbejde er overtaget af forhenværende redaktør Bruno Jensen.

En udstilling i »Hallen«, hvor vi deltog og viste gamle dokumenter og fotografier, vakte interesse for vort arbejde.

Gabriel Petersen.

Haslev lokalhistoriske Arkiv

I det forløbne år er der sket betragtelige gennembrud i flere henseender. Den udadvendte aktivitet har på et felt fået en næsten institutionel karakter, idet en medarbejder er gået stærkt ind for foredragsvirksomhed. En række lokalhistoriske foredrag dels på bånd, men navnlig personligt fremført, er nu et stående tilbud fra arkivet til skoler, voksenundervisning, foreninger og institutioner. Efterspørgslen har været overvældende, hvilket har givet os mange kontakter og medført et stigende antal afleveringer af arkivalier. Et ligeledes fast indslag i arbejdet har været seks planche-udstillinger på Haslev Folkebibliotek med emner som f. eks. »Cyklister«, Freerslev skole, Biblioteket og »Omkring et gadekær«. Den sidste var et a propos til den standende miljødiskussion. Samarbejdet med folkebiblioteket er blevet yderligere udbygget gennem etableringen af et kartotek over lokalhistoriske arkivalier på biblioteket, svarende til arkivets og lige som det under stadig a jour føring. Interesserede har adgang hertil på samme måde som til bibliotekets bogregistre. Ca. 80 pct. af afleveringerne til arkivet finder sted via folkebiblioteket. Et andet væsentligt gennem-

brud er to nye frivillige medarbejdere – en fordobling af staben. For den ene medarbejders vedkommende er opgaven foreløbig at skabe overblik over afdøde pastor Arne Majvangs omfattende lokalhistoriske produktion samt den dertil svarende dokumentation, der foreligger som arkivalier og afskrifter. Den helt exceptionelt store arbejdsindsats fra Dalby-præstens side bl. a. til dele af 3. og sidste bind af »Haslev-Freerslev sognes historie« gav indledningsvis arkivet en tidkrævende opgave med at foretage en foreløbig gennemgang on location, inden samlingen kunne føres til arkivet. Det skete over fire transporter med forudgående gennemgang. Arkivets lokaleforhold er fortsat ringe, men kan ikke forbedres i større udstrækning, før Haslev får det længe ventede ny bibliotek, som også skal rumme det lokalhistoriske arkiv.

Overskov.

Lokalhistorisk Arkiv for Korsør og Omegn 1976

I dette år passerede Lokalhistorisk arkiv en beskeden milepæl, idet arkivet da havde bestået i 10 år. I øvrigt bød året 1976 på både sorg og glæde for arkivet, og for at tage det sørgelige først, mistede vi i dette år vor meget aktive og interesserede formand, fru Jenny Christensen, Skovvej 46, Korsør, som afgik ved døden den 11. marts. Desuden trak det ret nye energiske medlem af forretningsudvalget, Else Margrethe Kjærsgaard sig ud af arkivet, i hvert fald for en tid.

I det tidlige forår flyttedes arkivet fra kælderlokalerne på Havnepladsen til lokaler i det tidligere bibliotek, Havnegade 13. Ganske vist gav den nye placering ikke så stor pladsmæssig udvidelse, men til gengæld gav den langt sikrere opbevaringsforhold for arkivets samlinger, ligesom den mere centrale beliggenhed gjorde flere opmærksomme på arkivets eksistens.

Efter opfordring er følgende nye medlemmer optaget i arkivudvalget: Jytte Ingemann Petersen, Poul J. Bell og Mogens Haar.

Det indkomne materiale fra 550 års købstadsjubilæet er sorteret og danner en ret omfattende »aflevering« af manus, breve, opgørelser, film og fotos, men primært har arkivets arbejde med film og fotos været koncentreret om 1975–høsten. Dog har diverse Korsør-film været forevist på henholdsvis Vemmelev skole, Birkemoseskolen og Byskolen. Desuden har der med universitetet i Oslo ved lektor Erling Nielsen været korresponderet og efterforsket om en række konkrete spørgsmål angående lokale faciliteter og slægter, og ligeledes er der for hr. Anders Enevig, Seden, gennemført en efterforskning angående »Cirkus Bergmann«, der fra 31/3 til 19/4 1887 gæstede Korsør.

Der er i det forløbne år modtaget 118 afleveringer, omfattende 510 emner, deriblandt en del ting, som egentlig hører hjemme på et museum, men af egentlige arkivalier kan nævnes forhandlingsprotokol for »Kählers Teglværks Arbejdernes Sygekasse« 1942–1961, medlemsbog for Korsør Sejlklub 1927, kassebog

for Korsør Borgerforening 1904–1951 samt 12 stk. lodsjournaler for tiden 1891-1970.

Endelig kan nævnes, at den øgede materialetilgang har medført, at de 16 arbejdsmøder, der har været afholdt i 1976, i 1977 må udvides til ialt 26 møder, og at arkivet i weekenden 4.–5. september deltog i sammenslutningens årsmøde i Åbenrå, ligesom arkivets daglige leder, Chr. Borgstrup, i de første 14 dage af november på Danmarks biblioteksskole gennemgik et kursus i lokalhistorisk arbejde, arkivkundskab og gotisk skriftlæsning.

(Forkortet af red.).

K. B. Rasmussen, formand.

Midtsjællands lokalhistoriske Arkiv 1976

Året 1976 har været et godt arkivår. Tilvæksten har fortsat været meget tilfredsstillende og synes endda at være i tilagen. Flere idrætsforeninger har afleveret deres gamle protokoller, der er indkommet adskillige sygekasseprotokoller og fra syv Venstre-foreninger har vi modtaget forhandlingsprotokoller og regnskaber. Der er indkommet en del erhvervsarkivalier, bl. a. fra Fællesbageriet og Ringsted Cementvarefabrik og Tømmerhandel.

I Nordrup-Farendløse og Ørslev har der i en del år eksisteret små sognearkiver, som i de senere år har ført en lidt tilbagetukken tilværelse. Tiden blev i 1976 moden til at lade disse indgå i arkivet i Ringsted.

Året bragte flere nedskrevne erindringer til arkivet – tre fra ældre folk i omegnen og en stammende fra en afdød modstandsmand, hvis oplevelser før og efter tilfangetagelsen er barske sager.

Arkivet har endvidere haft den glæde fra Sjællandske Bank at modtage midler til indkøb af en ny båndoptager, en TB 11, som kan gå på såvel lysnet som batterier, og som kan bruge de store spoler.

1976 bragte også realisationen af planerne om et net af kontaktfolk ude i de gamle sogne, således at der stadig er mennesker, der holder øje med steder, hvor ting af værdi er ved at blive kasseret, og som sognets beboere kan henvende sig til, hvis de har noget, som arkivet må formodes at være interesseret i. Etableringen af dette kontaktnet har allerede vist sig at give resultat.

Foredragsrækken er i 1976 fortsat med 10. årgang og er fremdeles i stand til at samle en meget stor tilhørsskare hver 14. dag. Den er desuden en værdifuld kontaktflade til en interesseret gruppe af egnens befolkning.

Niels-Jørgen Hansen.

Næstved by- og egnshistoriske Arkiv

I året 1976 har arkivet fortsat arbejdet på normal måde med to månedlige registreringsaftener, hvor de 12 medarbejdere har udført det forefaldende re-

gistrerings- og arkivarbejde. Fra vort arkivs del af det gamle Ø. Flakkebjerg herred er der indgået mange sager, hvoraf kan nævnes: Karrebækstorp Andelsmejeri 1887–1962. Fodby kontrolforening, 2 aktiebreve i Hyllinge forsamlingshus, skole- og gymnastikbilleder fra Hyllinge, skøder og fæstebreve fra Ladby, foreningsblade, skudsmålsbøger og lejlighedssange samt godt 50 billeder og ialt 38 protokoller.

En del arkivbesøgende har arbejdet med slægtsforskning fra dette område og haft glæde af arkivets samlinger. Derudover har arkivet stillet materiale til rådighed for en gruppe arkitektstuderendes udstillinger i Hyllinge og Fodby af byplanforslag.

Arkivet vil med tak modtage gamle protokoller, papirer og billeder på sin adresse: Sct. Jørgens Park 34, gerne ved skranken i biblioteket.

A. Strange Nielsen.

Lokalhistorisk Arkiv for Slagelse og Omegn 1976–77

Arkivet har i årets løb modtaget 140 enkeltsager, 447 billeder og 10 pakker. Deriblandt er billederne fra den i sommeren 1976 afholdte fotokonkurrence, som indbragte mange gode billeder. Fra »Sjællands Tidende« har vi modtaget tre store afleveringer, nemlig: en samling breve og manuskripter fra den gamle redaktør Hans Jensens tid (de er nu afleveret til Rigsarkivet), en samling private papirer vedrørende grundlæggeren Peter Magnus samt avisens pressebilledarkiv fra 1968 til 1975 inkl. Arkivet er endnu ikke talt op, men løseligt anslået er der måske 20.000 billeder, som skal sorteres. Endelig skal nævnes, at arkivet har fået overladt de farvedias af fuglekongeskiverne, som blev optaget til brug ved udarbejdelsen af »Mennesker og miljøer i det gamle Slagelse«. Udover den førstnævnte fotokonkurrence har der været afholdt en del arrangementer, bl. a. lysbilledforedrag, udstillinger og orientering om arkivet. Den 1. januar trådte Frederik Andersen tilbage som arkivar efter næsten 10 års arbejde i arkivet. Vi har grund til også her at sige Frederik Andersen tak for hans store indsats.

Gitte Strange Jørgensen.

Lokalhistorisk Arkiv for Sorø og Omegn

I forbindelse med bibliotekets ombygningsplaner har det været muligt indtil videre at stille et selvstændigt lokale til rådighed for arkivet. Man kan her samle alt, hvad man råder over, også den lokalhistoriske håndbogssamling.

I øjeblikket (marts 1977) er et betydeligt antal billeder udlånt til bybevaringsudstillingen (»Bevar mig vel«).

Ved oprydninger på amtsmuseet er der fundet en del arkivalier, som i årenes løb er afleverede der. De fleste af dem er nu afleverede til Sorø-arkivet; nogle skal dog til andre arkiver.

Sorø Amts Museum

Arbejdet med indretningen af et tekstilrum og opstilling af en gammel købmandsbutik i bagbygningen er stort set tilendebragt.

Sparekassen Bikuben i Sorø og dens afdeling i Dianalund har givet plads til montrer med udstillinger fra museet. I Sorø-afdelingen er i øjeblikket udstillet en samling små modeller af husgeråd af træ. De er udført med den største omhu af den 92-årige bødkermester Jørgen Nielsen, Pedersborg, som har skænket dem til museet.

Skælskør Egnshistoriske Arkiv

Arkivet har i 1976 modtaget 72 afleveringer. En ganske væsentlig del heraf har været fotografier, dels »originale«, dels affotograferinger af billeder, som arkivet har lånt hertil. Under afleveringer er der desuden grund til at nævne forhandlingsprotokoller fra Skjelskør Sømandsforening og det hidtil næsten ukendte Sydvestsjællands Fugleskydningsselskab.

Medens de i det foregående år var flere udadvendte aktiviteter, blev der i 1976 mere arbejdet indadtil. Der er således blevet fremstillet dias-serier af et udvalg af arkivets billedsamling, beregnet til skoler og foreninger og selvfølgelig også til arkivets egne arrangementer. Arkivudvalget har udarbejdet en tekst om kommunens historie til en af de såkaldte »krøniketavler« – som også er blevet opsat i Skælskør –, man er kommet i gang med båndoptagelser, og man er i registreringsarbejdet begyndt at gå i dybden med tidligere afleveringer, der i første omgang kun blev overfladisk behandlet. Arkivudvalget har holdt 9 møder og er i årets løb blevet udvidet med 2 medlemmer: Jørgen Andersen, Eggeslevmagle, og Bjarne Klintbøll, Bisserup.

På antallet af forespørgsler kan man registrere en stigende interesse for lokalhistoriske emner, og det er glædeligt at se, at arkivets muligheder for at besvare dem er steget i takt med, at arkivalierne indgår, og at registreringen skrider frem.

Lokaleforholdene er desværre stadig et sort kapitel, men det findes der forhåbentlig en løsning på inden for overskuelig tid.

Søren Clausen.